

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2005

Pavel Michálek

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

**Alternativní tresty a jejich aplikace z pohledu Probační a
mediační služby**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Antonín Olejníček

Vypracoval:
Pavel Michálek

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Alternativní tresty a jejich aplikace z pohledu Probační a mediační služby“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Pavel Michálek

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Antonínu Olejníčkovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Evě za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Pavel Michálek

OBSAH	1
ÚVOD	2
1. Historický vývoj a vznik probace a mediace	4
1.1. Počátky vývoje probace a mediace v Evropě	4
1.2. Mediace mezi poškozeným a obviněným ve vybraných evropských zemích	9
1.3. Počátky a souvislosti vzniku probace a mediace v České republice	15
1.5. Organizační struktura Probační a mediační služby	19
1.6. Dílčí závěr	20
2. Systém Probační a mediační služby	21
2.1. Filosofická východiska Probační a mediační služby	21
2.2. Právní rámec probace a mediace	24
2.3. Oblasti činnosti Probační a mediační služby	25
2.4. Součinnost Probační a mediační služby s dalšími institucemi a organizacemi	34
2.5. Dílčí závěr	34
3. Koncepce rozvoje probační a mediační služby	35
3.1. Analýza současného stavu	35
3.2. Rozvoj a zajištění metodických postupů a cílů Probační a mediační služby	36
3.3. Dílčí závěr	40
CELKOVÝ ZÁVĚR	41
RESUMÉ	42
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	44

Úvod

Druhou polovinu 20. století lze bez nadsázky označit, z hlediska výkonu trestní spravedlnosti, za období hledání nových forem spravedlnosti, které by nahradily nebo alespoň doplnily některé tradiční, avšak již poněkud nepružné postupy v trestním řízení. Zvláště naléhavě je přitom vnímána potřeba zásadního přehodnocení systému státní reakce na trestnou činnost mladistvých i dospělých osob a nového vymezení priorit v oblasti trestněprávního postihu těchto osob.

Nejvýznamnějším projevem těchto změn trestní politiky je vytvoření podmínek pro široké uplatnění alternativních způsobů řízení před soudem a využití alternativ k potrestání v trestních věcech. Tyto formy alternativního řešení trestních věcí je možno charakterizovat jako specifické postupy využívané alternativně oproti standardnímu trestnímu řízení a zvláštní formy reakce na trestnou činnost představující alternativu k tradičnímu trestu odnětí svobody. Mezi hlavní důvody, které vedly k jejich celosvětovému rozšíření, patří snaha individualizovat trestní postih, pozitivně motivovat pachatele trestných činů k životu v souladu se zákonem, aktivně zapojit do řešení trestních věcí osoby poškozené trestnou činností, řešit efektivně přetížení soudů a vůbec orgánů činných v trestním řízení, vypořádat se s nedostatkem kapacity věznic, zlevnit trestní a civilní řízení a najít účinné formy prevence kriminality, to vše při zachování vysokých nároků na věcnou správnost a spravedlnost soudního rozhodování. Konkrétní cesty k dosažení těchto cílů a k naplnění nového pojetí trestní spravedlnosti zvolené v jednotlivých zemích jsou ovlivněny tradicemi jejich právní kultury a v dílčích krocích se liší, východiska jejich uplatnění jsou však totožná.⁽¹⁾

Cílem mé práce bylo popsat složitý vývoj probačních a mediačních aktivit na evropském kontinentu, dále pak vývoj probačních a mediačních aktivit v České republice v období 90tých let, vývoj a vznik Probační a mediační služby a jaké události tento vývoj a vznik ovlivnily.

Dalším cílem byl popis systému Probační a mediační služby, popis činností, metodických postupů a cílů Probační a mediační služby.

Abych naplnil cíl rozdělil jsem bakalářskou práci na tři kapitoly. První kapitola je vstupní, v této kapitole popisují historický počátek a vývoj probace a mediace v Evropě, dále je v této kapitole popsán vývoj a vznik Probační a mediační služby České republiky a její organizační struktura.

Druhá kapitola pojednává o filosofických východiscích a právním rámci probace a mediace, poukazuje na možnosti probační a mediační činnosti zasahující do oblasti trestního řízení a součinnosti s dalšími institucemi a organizacemi.

V závěrečné třetí kapitole uvedu analýzu současného stavu probační a mediační služby, jsou zde popsány praktické poznatky z činnosti probačních pracovníků, a dále si povíme něco o rozvoji a zajištění metodických postupů a cílů Probační a mediační služby ČR.

Práci na téma alternativní tresty z pohledu Probační a mediační služby jsem si zvolil, protože již několik let pracuji ve Vězeňské službě České republiky a myslím si, že probace, mediace a alternativní tresty mají svůj velký smysl. Stojí za to je rozvíjet a prosazovat. Používání trestů prováděných na svobodě je podle mého názoru pro nápravu pachatele mnohem účinnější než trest odnětí svobody, nemůžeme rovněž opomíjet vliv na množství vězněných osob v Českých věznicích.

Hlavní metoda při zpracování bakalářské práce byla použita systémová analýza dostupných pramenů k dané problematice vyhlášky, zákony, předpisy, knihy, skripta, informace z internetu a informace od probačních pracovníků při okresním soudu v Karlových Varech.

V této bakalářské práci se nenachází kompletní a definitivní řešení některých vážných otázek současného vývoje Probační a mediační služby ČR, kterými jsou např. podhodnocené personální stavy, špatná součinnost justičních složek při realizaci alternativ, způsob jakým by se v budoucnu měla justice věnovat poškozeným a nedostatečná koordinace současné trestní politiky. Naleznete zde však několik podnětů pro zamyšlení nad těmito odvážnými otázkami.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ A VZNIK PROBACE A MEDIACE

1.1. Počátky vývoje probace a mediace v Evropě

Probační a mediační aktivity se v jednotlivých zemích světa rozvíjely na základě kulturní a společenské tradice, ekonomických možností, a v neposlední řadě na základě politického systému dané země.

Tradice v oblasti probace je na evropském kontinentu velice dlouhá, především v zemích západní a severní Evropy, kde se začíná zhruba na konci 19. a počátkem 20. století. V této době v souvislosti s řešením trestných činů sílil zájem o osobu pachatele a rozvíjely se nové formy trestání a opatření nespojených s bezprostředním odnětím svobody. Tyto nové postupy byly mnohdy úzce spojeny s dobrovolnickou a charitativní péčí o osoby propuštěné z výkonu trestu, ale také s vývojem nových forem řešení trestních případů, které by nahradily trest odnětí svobody, jehož negativní aspekty začínají být stále více a více diskutovány. Země bývalého komunistického bloku začínají s rozvojem institucionalizované probace v průběhu 90. let.

Mediační programy v trestní justici se v Evropě začínají postupně uplatňovat od konce 70. let dvacátého století. Inspirace pro mediaci přichází ze severoamerického kontinentu, zejména Kanady, ale také z Austrálie a Nového Zélandu, s cílem řešit trestní konflikt, resp. trestnou činnost se zapojením pachatele na straně jedné a oběti na straně druhé. Mediační programy zpravidla působí odděleně od systému probace, případně je mediace poskytována též organizací, jež je pověřena výkonem probačních činností, ale je zpravidla od systému probace oddělená.

Slovo probace má svůj původ ve slově *probare* – zkoušeti, ověřovati. Probace jako specializovaná forma činnosti s pachateli, která obsahuje prvky dohledu a kontroly odvozené od autority soudního rozhodnutí, se začíná formovat v průběhu 19. století. Za zakladatele probace je považován americký obuvník John Augustus, který se dobrovolně staral o pachatele trestných činů. V roce 1841 složil poprvé kauci za muže, který byl obviněn z opilství, a přesvědčil soudce, aby s vynesením rozsudku počkal pár týdnů a dal obviněnému možnost dodržet svůj slib, že bude vést spořádaný život a bude se dostavovat k soudu. V průběhu této doby byl s obviněným v kontaktu a zároveň mu nabídl zázemí, podporu a pomoc pro slušný, resp. řádný život na svobodě. Později se s obviněným dostavil k soudu, předložil soudu zprávu o pokrocích obviněného a požádal soud o uložení mírného peněžitého trestu a uhrazení soudních výloh. Do roku 1858 John Augustus složil takto kauci za více než 2000 lidí. V roce 1878 svým úsilím dospěl k přijetí prvního probačního zákona ve státě Massachusetts.⁽²⁾

Probace je považována za druh trestu (v zásadě na zkoušku), který je však vykonáván na svobodě. V kontinentálním právu je spjata především s podmíněným odsouzením, uložením

dohledu nad pachatelem a s dalšími podmínkami, které je pachatel na svobodě povinen dodržovat. V Anglosaském systému má probace tradici v tzv. *binding over*,⁽³⁾ tj. zavázání pachatele slibem, že splní dané podmínky, např. se dostaví před soud a bude řádně žít, ale stejně tak je spojena s formou podmíněného odsouzení. V tomto kontextu lze zahrnout do probace i podmíněné propuštění z vězení na podmínku, tzv. *paroli* (na slib, na čestné slovo), včetně uložení dalších povinností.

Koncept probace je v současnosti vzhledem k rozmanitosti právních systémů, ale i povaze sociálních služeb, velice široký a můžeme se setkat s rozdílnými definicemi a pojetími. Podle definice OSN je probace metoda zacházení s vybranou skupinou pachatelů v rámci podmíněného odloženého trestu, kdy je uložen dohled spolu s poskytováním individuálního poradenství a dalších podpůrných služeb. Za probaci v širším slova smyslu je považována také práce v oblasti výkonu trestu obecně prospěšných prací a dalších trestů a opatření, které obsahují formy individuální práce s klientem směřující k plnění specifických povinností a podmínek zkušební doby. Činnost probační služby tak zahrnuje širokou škálu aktivit souvisejících s hledáním možností řešení trestního konfliktu, přípravou podkladů a realizací trestů a opatření vykonávaných na svobodě. V posledních desetiletích se činnost probační služby zaměřuje nejen na osobu pachatele a jeho bezprostřední sociální okolí, ale také na práci s poškozeným. Namísto termínu probační služba je používáno označení sociální služby v justici.

Vývoj systému probace v Evropě

Současná podoba systémů probace v Evropě se neopírá o jeden myšlenkový koncept, ale je výsledkem prolínání různých trendů vývoje v posledních 150 letech. Významnou roli v procesu utváření a vymezení probace v jednotlivých státech sehrály nevládní spolky a organizace.⁽⁴⁾ Nejprve vznikaly probační aktivity mimo státní zařízení zpravidla v rámci církví a dobrovolnických organizací. Jak již bylo uvedeno, vznik a činnost probace byly v některých zemích výrazně ovlivněny vývojem na poli „péče“ o osoby uvězněné a propuštěné, především pro ty, kterým byl uložen trest odnětí svobody nebo byly podmíněně propuštěny. V Evropě je za zemi s nejdelsí tradicí probace považováno Nizozemsko. Nizozemská probační služba datuje své založení již rokem 1823, kdy kupci založili první spolek probační služby na pomoc pachatelům, protože poznali že, pouhý trest nic neřeší.⁽⁵⁾ Dlouholetou tradici probační práce v Evropě má dále Velká Británie a Skandinávské země. V zemích západní Evropy zaznamenala probace znatelný rozvoj především v druhé polovině 20. století, kdy se systém probace vyvíjel v úzkém propojení se snahami zavádět nové formy trestů a opatření vykonávaných na svobodě.

Za období posledních 50 let probace prošla několika významnými vývojovými epochami, které můžeme ve stručnosti charakterizovat následujícím způsobem

- Období 50. let se vyznačuje především snahami o humanizaci vězeňských trestů a zároveň prvními pokusy o komplexní uplatnění alternativních trestů, zejména podmíněného odsouzení s dohledem a podmíněného propuštění. Zaměření probační práce je v této době orientováno výlučně na osobu pachatele, popřípadě na jeho bezprostřední sociální okolí.⁽⁶⁾ V práci s pachateli trestných činů se vedle tradičních prvků pomoci, které mají svou tradici v dobrovolnické a charitativní práci s pachateli trestných činů, také uplatňují prvky kontroly a dohledu. Důležitým tématem se stává účinná a efektivní kontrola pachatelů, resp. klientů, a s tím související ochrana společnosti, kterou má rovněž probační služba zajišťovat.
- V průběhu 60. a 70. let se v probačních činnostech stále více prosazují rozmanitá výchovná, sociální a terapeutická opatření, která jsou prioritně uplatňována formou institucionální péče tyto způsoby v této době charakterizuje motto „zacházení namísto trestání“.⁽⁷⁾
- Koncem 70. let a v průběhu let 80. nastává odklon od institucionálního zacházení s pachateli a v práci s pachateli je zdůrazňován význam přirozeného sociálního prostředí pachatele pro jeho nápravu. probační práce začíná mít „komunitní“ rozměr a hledají se nové ambulantní postupy pro řešení trestné činnosti, které by zohledňovaly roli prostředí, ve kterém pachatel žije.
- V průběhu 80. let nastává období vývoje trestní politiky, který má tzv. depenalizační charakter, charakteristický tendencí nahrazovat obvyklé tresty opatřeními a způsoby práce, které nemají tradiční povahu trestu.⁽⁸⁾ Začínají se zavádět první instituty odklonů v trestním řízení (diverze). Probační aktivity se postupně uplatňují nejen po rozhodnutí soudu, ale také v dalších fázích trestního řízení. V některých zemích, jako je např. Velká Británie, Nizozemsko a Skandinávské země, probační činnosti získávají podobu kontinuálních činností využívaných od okamžiku, kdy je pachatel zadržen, až do uložení příslušné sankce či opatření a zajištění jejich účinného výkonu.
- V 90. letech sílí tendence zohledňovat v činnosti probačních služeb práci s prostředím, kde došlo ke spáchání trestného činu. Dále je pod vlivem rostoucí nespokojenosti s úlohou poškozeného v trestním řízení zdůrazňována práce s oběťmi trestných činů, jako s jednou ze stran trestního sporu. V této souvislosti se rozvíjí spolupráce probační služby s organizacemi, které se zabývají oběťmi trestných činů, a probační služba jim nabízí speciální poradenství, pomoc a další doprovodné služby.

Zásadní průlom přichází v souvislosti s vnímáním trestného činu nejen jako konfliktu mezi pachatelem a společností, ale jako trojrozměrné události mezi pachatelem, poškozeným a společností, která narušila jejich vzájemné vztahy. Na základě těchto změn v uvažování o trestní spravedlnosti jsou v některých zemích Evropy redefinovány základní zásady a principy probace, začíná se zde hovořit o vyvážené intervenci k oběma stranám trestního sporu, tj. obviněnému i poškozenému, a probační služba přichází se škálou nabídek a služeb určených poškozeným.

Organizační uspořádání a poslání probačních služeb v Evropě

Systémy probační služby v evropských zemích představují pestrou škálu organizačních modelů. Co se týká právní úpravy a organizace probační služby, můžeme se setkat se začleněním probace jako specializované sociální práce přímo do justice (např. Francie), nebo je touto činností pověřena privátní organizace (Rakousko, Nizozemsko). Některé země mají probační činnosti zajištěné zároveň prostřednictvím privátních a justičních orgánů (např. Anglie a Wales). Pro tento typ služby jsou finance zpravidla poskytovány z veřejných prostředků, a to i v případě, že jsou probační činnosti zajišťovány privátními organizacemi.

Přes mnohé formální rozdíly mají probační systémy v Evropě řadu společných rysů. Patrné je především tradiční zaměření sociálních služeb v justici směrem k posilování možnosti společenské rehabilitace pachatelů a efektivního uplatňování trestů a opatření vykonávaných ve společenství.

Pro probační služby v evropských zemích jsou charakteristické následující úkoly a oblasti činnosti

- Poskytovat kvalifikovaný informační servis pro orgány činné v trestním řízení a další subjekty za účelem usnadnění jejich rozhodovací činnosti. Rozumíme tím vypracování zpráv, jejichž účelem je přispět k individualizaci trestního postihu nebo poskytnout informaci o výkonu uložené sankce a průběhu zkušební doby a plnění uložených povinností.
- Podporovat, organizovat a zajišťovat výkon sankcí a opatření vykonávaných ve společenství, prostřednictvím individuální práce s pachateli trestných činů s cílem posílit jejich schopnosti začlenit se do společnosti, vést život bez konfliktu se zákonem a dohlížet nad plněním povinností a omezení uložených pachateli trestného činu.
- Poskytovat pachateli v průběhu jeho kontaktu s trestní justicí sociální a psychologickou pomoc, poradenství a podporu.

- Podporovat rozvoj programů zaměřených na odklon od klasického trestního řízení a napomáhat její realizaci.
- Podporovat a věnovat se klientům ve výkonu trestu odnětí svobody a pomáhat jim se připravit na život na svobodě.
- Podporovat rodiny z nejbližšího sociálního okolí za účelem vytvoření podmínek pro jejich klidné soužití a dosažení jejich společenské rehabilitace.

Vedle těchto oblastí činnosti, které jsou rozvíjeny ve všech systémech probační služby v Evropě, se samozřejmě objevují další, méně tradiční služby a činnosti. Patří sem např. náhrada vazby a poradenství s tím spojené. Ty se objevují ve všech zemích s anglosaskou právní kulturou, včasnou intervencí v průběhu zadržení podezřelého policií (Dánsko, Nizozemsko), vzděláváním a dohledem nad vězněným personálem (Belgie).

V souvislosti s konceptem obnovující se justice se v oblasti probačních služeb začínají objevovat činnosti a programy zaměřené na zohlednění potřeb a zájmů poškozeného. Např. v Británii a Walesu jsou probační pracovníci při získávání podkladů k rozhodnutí o propuštění pachatele na paroli povinni poškozenému nabídnout bližší informace o této možnosti a diskutovat s ním možné dopady rozhodnutí pro jeho život, jeho rodinu, v podkladech pro rozhodnutí o podmíněném propuštění vzít v úvahu zájmy a potřeby poškozeného. V dalších zemích jako je Belgie a Nizozemsko, je na činnost probační služby úzce navázán program pomoci obětem, který je zajišťován vyškolenými dobrovolníky.

Probace a vybraná Doporučení Rady Evropy

Tématika alternativních trestů, opatření a reforma trestní politiky je předmětem zájmu řady mezinárodních organizací, Radu Evropy nevyjímaje. Svědčí o tom řada materiálů a dokumentů, které byly na této půdě přijaty. Z hlediska probace mají v tomto smyslu zásadní význam především Doporučení Rady Evropy k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství, která byla přijata výborem ministrů v říjnu 1992. *Tresty a opatřeními vykonávanými ve společenství (Community Sanctions and Measures – CMS)* se rozumí široká škála trestních sankcí a opatření, která zanechávají pachatele na svobodě a ukládají mu jistá omezení svobody a povinnosti. Zmíněná doporučení stanovují evropské standardy a zásady pro využívání těchto trestů, vymezují mantinely pro ochranu lidských práv při jejich realizaci a stanovují pravidla pro chování osob pověřených realizací trestů a opatření ve společenství.

Doporučení Rady Evropy k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství jsou svým významem považována za paralelu Evropských vězeňských pravidel (přijatých v roce 1987), která vyjadřují konsenzus evropských zemí v otázkách vězeňství.

Evropské organizace

Pro výměnu zkušeností a mezinárodní spolupráce v oblasti probace a parole slouží řada organizací. Z hlediska evropského regionu je v této oblasti významná především *Stálá evropská konference pro probaci a péči o propuštěné (Conférence Permanente Européenne de la Probation – CEP)*. Tato organizace byla založena v roce 1982. Jejími členy jsou vládní a soukromé organizace působící v oblasti probace. Členy se mohou stát rovněž i fyzické osoby. Posláním CEP je přispívat k výměně mezinárodních informací a zkušeností mezi odborníky a praktiky z oblasti probačních aktivit a dalších forem řešení trestních případů a napomáhat vzniku a naplňování mezinárodních standardů v oblasti probační práce. CEP má statut pozorovatele v Radě Evropy Českou republiku zastupuje v CEP *Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici*.

1.2. Mediace mezi poškozeným a obviněným ve vybraných evropských zemích

Mediace jako metoda řešení konfliktů

Podstata mediace spočívá ve zprostředkování řešení sporu za účasti třetí strany – mediátora, jehož úkolem je řídit proces mediace a pomoci stranám sporu dospět k řešení, které uspokojí jejich zájmy a potřeby. Tento způsob řešení konfliktu vychází z přesvědčení, že strany konfliktu jsou schopny velké množství sporů řešit vlastními silami s minimem vnějších zásahů. Je však důležité dát stranám konfliktů k tomuto způsobu řešení příležitosti a napomoci jim se v průběhu společného vyjednávání orientovat. Řešení konfliktu mezi spornými stranami pomocí prostředníka má bohaté tradice. Urovnání sporu za pomoci prostředníka má podle názoru mnohých autorů své kořeny v kulturách tzv. přírodních národů a kmenů, kde v této roli vystupoval vážený člen rodiny či příslušník dané komunity.

Řešení konfliktu zprostředkováním dohody mezi spornými stranami se začalo institucionalizovat ve druhé polovině 20. století na severoamerickém kontinentu. Mediace jako konsensuální metoda řešení konfliktů se postupně stávala významným doplňkem nebo alternativou soudnímu řešení sporů založeném na principu konfrontace. Tento postup řešení sporů našel své uplatnění především ve sféře pracovních sporů a podnikové politiky. Postupně

začala mediace pronikat do dalších oblastí lidského života, jako jsou např. rodinné a sousedské spory, oblast etnických a ekologických konfliktů, oblast školství apod.. Zároveň se tento způsob řešení sporů rozšířil za hranice severoamerického kontinentu a ve své institucionalizované podobě pronikl do evropských zemí. V průběhu 60. let 20. století se v USA a Kanadě mediace dostala i do sféry občanského práva a později i trestní soudní praxe. Od 70. let se zde mediátorství začíná prosazovat jako legitimní přístup k řešení sporů a začíná se etablovat jako samostatná profese.

První aktivity usilující o ověření konceptu mediace jako metody řešení sporu se v trestní praxi objevují v Kanadě koncem 60. let. Za první mediační program zaměřený na oblast trestní justice je podle některých zdrojů považován projekt ve městě Elmira v kanadské provincii Ontario, který byl započat v roce 1974. U zrodu tohoto programu stála církev, soudce a probační pracovník, kdy soudce přistoupil na návrh probačního pracovníka, uložit dvěma mladistvým, kteří vandalismem poškodili majetek dvaceti dvou poškozených, aby se s nimi setkali a vyjednávali o způsobu nápravy škody, kterou zapříčinili. Tento přístup našel podporu poškozených i místní komunity a celý případ je vnímán jako začátek rozvoje mediačních programů na severoamerickém kontinentu. V této souvislosti je mediace mezi poškozeným a obviněným v některých zdrojích uváděna jako „kanadský dar světu“. Trend řešit konflikty mediací se posléze objevil také v Austrálii, Novém Zélandu, Evropě a jižní Africe.

Mediace mezi poškozeným a obviněným

Mediací mezi poškozeným a obviněným se rozumí proces, ve kterém je obviněnému a poškozenému na základě jejich souhlasu umožněno se za účasti třetí strany – mediátora – aktivně účastnit řešení sporu souvisejícího s trestnou činností. Mediace mezi poškozeným a obviněným vychází z obecných zásad a principů mediace, nicméně její specifika jsou dána kontextem trestního řízení, v rámci kterého se uplatňuje. V praxi se setkáváme s různými postupy a přístupy uplatnění mediace.

V zásadě můžeme hovořit o dvou základních typech

- *mediaci přímé*: kdy dochází k setkání poškozeného a obětí tváří v tvář
- *mediaci nepřímé*: kdy mediátor plní roli prostředníka mezi stranami, které se vzájemně neseťkají

Jak ukazují zkušenosti s uplatněním těchto dvou typů mediace, je účinnější satisfakce oběti trestného činu dosahováno, když se v rámci mediace obviněný a oběť setkají osobně, než v případech, kdy zprostředkování alternativního řešení sporu probíhá tzv. nepřímou formou, aniž by se oba setkali.⁽⁹⁾

Mediace mezi poškozeným a obviněným v Evropě

Za průkopnickou zemi v oblasti mediace mezi poškozeným a obviněným na evropském kontinentě je považována Velká Británie, kde byly programy mediace zahájeny koncem 70.let.⁽⁹⁾ O několik let později se objevily mediační programy v Norsku a Finsku, které byly úzce svázány s komunitami, kde ke sporům dochází, a řešily různé formy konfliktů, trestní nevyjímaje.

V polovině 80. let se setkáváme s prvními experimenty mediace mezi poškozeným a obviněným v Nizozemsku, Německu a v Rakousku. Rozvoj mediace v jednotlivých evropských zemích měl zpočátku pozvolné tempo a využití mediace dlouho zůstávalo na úrovni pilotních projektů a experimentů. Mediace se začala rozvíjet především v souvislosti se zaváděním rozličných forem odklonů (*diverzi*) od klasického soudního řízení, kdy představovala významný nástroj pro splnění podmínek pro jejich využití. Pozornost se zaměřovala především na trestní věci mladistvých pachatelů a řešení méně závažné trestné činnosti.

V 90. letech zaznamenala mediace bouřlivý vývoj, jak ve smyslu rozvíjení teorie, metodologie, tak ve vymezení profese mediátora, což je patrné nejen v oblasti mediace mezi poškozeným a obviněným, ale rovněž v prostředí mimo trestní justici. Koncem 80. a v průběhu 90. let našla mediace mezi poškozeným a obviněným své zakotvení v trestní legislativě některých zemí, rozšířila se také oblast jejího využívání. Příkladem země, kde se podařilo kvalitativně i kvantitativně zareagovat na společenskou poptávku mediace jako techniky řešení trestního konfliktu s návazností na odklon od trestního řízení a vypracovat ucelený systém poskytování mediačních služeb pro trestní justici, je nepochybně Rakousko.⁽¹⁰⁾

Vedle zkušeností s využitím mediace ve spojitosti s odklonem od klasického trestního řízení se v různých zemích Evropy objevují další modely využití mediace. Mediace začíná být využívána v průběhu celého trestního řízení, vykonávací řízení nevyjímaje, a v této souvislosti se rozšiřuje okruh případů, které jsou k mediaci předávány. V současné době existují mediační programy, které se zaměřují výlučně na určitý typ trestné činnosti /např. majetkové delikty, násilné trestné činy, trestná činnost mezi rodinnými příslušníky či osobami z blízkého sociálního okolí, tzv. domácí násilí). Další programy působí v trestním řízení bez tohoto vymezení. Totéž platí pro klientelu, kdy jsou stanovena různá kritéria z hlediska mediace především směrem k pachatelům – např. věk, kriminální kariéra apod..

V současné době v sobě termín mediace mezi poškozeným a obviněným zahrnuje celou řadu forem a postupů podle způsobu využití

- Mediace jako součást tradičního trestního procesu – tento model je řízen pravidly, za jakých podmínek může být případ v dané fázi trestního řízení předán k mediaci. Dosažená dohoda mezi poškozeným a obviněným má vliv na výsledek trestního stíhání – trestní stíhání může být zastaveno nebo je k dohodě přihlédnuto při rozhodování o uloženém trestu. Příkladem je trestní mediace v Belgii, v Německu, a nebo Rakousku.
- Mediace jako alternativa k trestnímu řízení – v tomto modelu je mediace využíváno v raných fázích trestního řízení a mediace nahrazuje trestní reakci na spáchaný trestný čin. Příkladem projekt „dading“ v Nizozemsku.
- Mediace jako komplementární součást trestního procesu, často využívaná po rozhodnutí soudu o vině a trestu k řešení konfliktu mezi poškozeným a obviněným.

Zatímco 80. léta 20. století jsou pro mediaci mezi poškozeným a obviněným charakteristická experimentální ověřování a pilotními projekty, počátkem 90. let je mediace již legislativně zakotvena v Norsku, Německu, Francii, Rakousku a Belgii. Koncem 90. let je vytvořen legislativní rámec pro využití mediace v trestních věcech ve Velké Británii, Finsku a Polsku. V zemích, jako je Francie, Německo a Rakousko, zaznamenává legislativní proces další významné změny směrem k posílení úlohy mediace v trestním procesu.

Studie *Evropského fóra pro mediaci mezi poškozeným a obviněným a obnovující justice (restorative justice)* o aktuální situaci v oblasti využívání mediace v trestních věcech v evropských zemích uvádí, že mediace v trestních věcech je významně praktikována v Rakousku, Belgii, Finsku, Francii, Německu, Norsku a Velké Británii. Tato studie dále poukazuje na nově vznikající mediační programy a snahy začlenit mediaci mezi poškozeným a obviněným do řešení trestních věcí v Dánsku, Irsku, Itálii, Lucembursku, Nizozemsku, Švédsku, Španělsku, a také v řadě postkomunistických zemí jako je Bulharsko, Albánie, Ukrajina, Slovinsko, Polsko, Maďarsko a v neposlední řadě také Česká republika.⁽¹¹⁾

V Evropě se setkáváme s různými podobami mediačních programů, které se mohou vzájemně lišit svým organizačním začleněním. Mediace mezi poškozeným a obviněným je v některých zemích jako služba poskytována veřejnou organizací (např. probační služba, policie, soud, státní zastupitelství) nebo soukromou nezávislou místní organizací, nezdědka se zabývající prací s oběťmi či pachateli trestných činů. Některé mediační programy mají interinstitucionální charakter. Od organizační povahy se také odvíjí, kdo je mediátor. Mediátory jsou v některých

programech zaměstnanci justice (vzděláním v tzv. pomáhajících profesích nebo právu), kteří stojí mimo justiční systém. Ti mohou být vyškolenými dobrovolníky či placenými zaměstnanci.

Mediace – poslání a způsoby uplatnění

V jednotlivých zemích, resp. v rámci jednotlivých projektů, se setkáváme s odlišně stanovenými cíli pro mediaci. V zásadě můžeme říci, že mezi nejčastěji uváděné patří následující, které mohou být vzájemně propojovány a kombinovány.

- Rozhovor pachatele a poškozeného o události trestného činu a směřování k vzájemnému přiblížení svých postojů.
- Morální a materiální satisfakce poškozeného.
- Řešení konfliktu mezi poškozeným a obviněným a dopadů trestné činnosti na blízké sociální okolí obou stran.
- Nalezení možností tzv. nepřímé reparace, kdy se pachatel zaváže vykonat bezplatnou práci ve prospěch komunity či podstoupit některý z léčebných nebo výchovných programů.
- Nalezení vhodné sankce jako odpovědi na trestný čin a předložení návrhu soudu.

V rámci mediace existují různé přístupy a školy. Obecně lze říci, že mediace je považována za jednu z významných metod spojenou s filozofií obnovující justice (*restorative justice*), dokonce je vnímána jako jeden ze základních nástrojů praktického uplatnění tohoto přístupu. Mediace redefinuje trestný čin jako konflikt mezi stranami, kterých se bezprostředně týká.

Ačkoliv je mediace tradičně vnímána jako metoda založená na aktivitě stran konfliktu, které za pomoci třetí hledají řešení, jež by pro ně bylo vzájemně výhodné a zohlednilo by jejich potřeby, v praxi se můžeme setkat i s dalšími přístupy založenými na jiných východiscích a cílech. Oblast trestní justice, tradičně zaměřená na potrestání pachatele, svádí k využívání mediace jako techniky směřující především k pachateli a jeho uvědomění si následků svého jednání. Mediace je v těchto modelech používána jako technika založená na principu autority a síly mediátora. Ve svém praktickém dopadu může představovat méně formální proces směřující k řešení daného konfliktu, kde výsledek, např. uzavření dohody, splnění podmínek pro daný právní institut, je upřednostňován před procesem dialogu a komunikace mezi poškozeným a obviněným. V tomto smyslu je mediace využita jako technika, nicméně pojetím a způsobem uplatnění se od výše uvedených principů liší. Vedle programů mediace, které zpravidla směřují k zprostředkování alternativního řešení sporu mezi poškozeným a obviněným s cílem řešit následky trestné činnosti a dosáhnout morální (např. omluva) a materiální (např. uhrazená škoda)

satisfakce oběti, se setkáváme s programy tzv. rodinných skupinových konferencí. Cíle a používané metody práce jsou velmi blízké mediačnímu procesu, rozdíl je možné vidět především v okruhu osob, které se procesu zúčastňují. Zatímco mediace se účastní zpravidla strany trestního konfliktu, koncept rodinných skupinových konferencí pracuje se zastoupením širšího okruhu osob jak z bezprostředního sociálního okolí stran sporu, tak z komunity, kde k trestnému činu došlo. Rodinné skupinové konference ve srovnání s mediací mezi poškozeným a obviněným ve větší míře pracují s cílem sociální integrace obviněného a řešení následků trestného činu nejen pro jeho bezprostřední oběť, ale také širší sociální okolí obou stran konfliktu a komunitu.

Vedle programů mezi poškozeným a obviněným dále existují programy, které směřují především k vyřešení otázky náhrady škody. Ačkoli mají tyto programy často v názvu termín *mediace*, považuje se za příhodnější označení *programy kompenzace a odškodnění*. Tyto programy používají většinou speciální metody práce, které sice obsahují některé postupy a techniky mediace, nicméně jsou zpravidla jednání mezi poškozeným a obviněným oddělená a řízená směrem k dosažení materiální satisfakce. Tyto programy mohou být doprovázeny službami, které umožní pachateli vydělat si potřebný obnos finančních prostředků, čímž se možností, že bude oběť odškodněna, zvyšují.

Mediace v trestních věcech a Rada Evropy

Mediace v trestních věcech jako metoda řešení konfliktů souvisejících s trestním stíháním je předmětem zájmu řady mezinárodních organizací, Radu Evropy nevyjímaje.

V souvislosti s mediací jsou významná především Doporučení Rady Evropy k mediaci v trestních věcech. Tato doporučení stanovují základní principy, které by při využívání mediace v trestních věcech měly být jednotlivými zeměmi dodržovány jak v oblasti zavádění nových mediačních programů, tak i v oblasti rozvoje již existujících. Dále obsahují definici mediace v trestních věcech, základní principy a právní rámec jejího uplatnění, a v neposlední řadě stanovují základní principy spolupráce mezi činnostmi trestní justice a organizacemi, které mediaci poskytují.

Evropské organizace

Mediaci mezi poškozeným a obviněným z hlediska mezinárodní spolupráce a výměny zkušeností se věnuje již zmiňovaná *Stálá evropská konference pro probaci a péči o propuštěné (CEP)*. V souvislosti s rozvojem mediačních programů a především potřebou mezinárodní spolupráce v oblasti uplatňování principů obnovující justice (*restorative justice*) v evropském

regionu bylo založeno z podnětu pracovní skupiny reprezentantů osmi evropských zemí v roce 1999 *Evropské fórum pro mediaci mezi poškozeným a obviněným a obnovující justici* (*The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice*). Sídlem této nevládní organizace je belgické město Leuven. Organizace si klade za cíl vytvořit platformu pro výměnu informací, znalostí a zkušeností, pro diskusi otázek týkajících se uplatňování principů obnovující justice v Evropě. Mediace mezi poškozeným a obviněným je považována za jednu z významných možností praktického využití zásad obnovující justice a představuje jednu z významných oblastí zájmu Fóra. To je otevřeno podpoře a rozvoji dalších forem řešení trestního konfliktu založených na principu obnovující justice.

1.3. Počátky a souvislosti vzniku probace a mediace v ČR

Pro porozumění současnému stavu a směřování Probační a mediační služby je nezbytné ohlédnout se za aktivitami, které ve své době výrazně přispěly k rozvoji nových postupů a forem práce s pachateli trestných činů.

Mezi takové aktivity patřilo zejména úsilí různých odborníků z tzv. pomáhacích profesí z konce 60. let, které zahrnovaly trendy k posilování sociálně - výchovných prvků při práci s pachateli trestných činů, zejména se zaměřením na odstranění příčin porušování právních norem. V letech 1968 až 1971 vzniklo ve spolupráci Národního výboru hl. města Prahy a Výzkumného ústavu kriminologického při tehdejší Generální prokuratuře experimentální středisko postpenitenciární péče, které pracovalo v rámci projektu „*Výzkum faktorů recidivy*“, a jeho cílem bylo ověřit v podmínkách velkého města účinné metody práce s tzv. sociálně nepřizpůsobivými občany, včetně těch, kteří byli propuštěni z výkonu trestu.⁽¹²⁾ Tím byl odstartován proces uplatňování nové profese sociálních kurátorů, jejichž pracoviště se postupně rozšiřovala do dalších měst. Orientace na pachatele trestné činnosti, zejména na recidivisty, byla výrazem dobového přesvědčení, že síly je nutno zaměřit tam, kde je situace de facto nejhorší. Tím byl žádoucí systém prevence sociálně patologických jevů založen od konce.

V návaznosti na sociální kurátory již po několika letech vznikla místa specialistů pro práci s delikventní mládeží, tzv. kurátorů pro mládež, v rámci tehdejších okresních národních výborů, přičemž v jejich činnostech převládal prvek kontroly. Až koncem 80. let došlo k redefinici poslání této instituce, kdy se začalo vedle kontroly stále více objevovat téma zprostředkování pomoci mladistvým, proti kterým bylo vedeno trestní stíhání, a také jejich rodinám.

Rovněž v rámci systému vězeňství byla rozšiřována místa sociálních pracovníků, mezi jejichž povinností patřilo mimo jiné umožňovat odsouzeným udržovat kontakty s jejich rodinami a

sociálním prostředím po dobu výkonu trestu odnětí svobody a připravovat podmínky pro jejich případné propuštění z vězení.

Výše uvedené aktivity byly motivovány úsilím odborníků v oblasti sociální práce, psychologie, pedagogiky a práva o zavádění nových prvků v oblasti zacházení s pachateli trestných činů a vytvoření účinných systémových opatření pro uplatnění nových trendů, přičemž snaha byla inspirována příklady a zkušenostmi ze zahraničí. S ohledem na tehdejší politickou situaci komunistického Československa zůstali nositelé popsanych přístupů osamoceni a mnohé nadějně rozběhnuté projekty nemohly být naneštěstí dále rozvíjeny, např. nedošlo k postupnému vzniku Probační služby obdobně jako tomu bylo v jiných zemích.

Po roce 1989 se v souvislosti se zásadní změnou politického a společenského systému daleko výrazněji projevíly důsledky dlouhotrvajících nedostatků minulého režimu v oblasti trestní politiky zejména, ve vysokém nárůstu drobné kriminality a pokračující silné represi celého justičního systému. Přesto se v tomto období začínají objevovat vedle již existujících sociálních kurátorů a kurátorů pro mládež další aktivity, které přispěly k budoucímu formování základů probace a mediace v České republice.

Předně se jednalo o experiment „*Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež*“, který byl zahájen v roce 1991 skupinou odborníků státu a práva ČSAV, tehdejší Městské prokuratury v Praze a dalšími odborníky z řad sociální práce s mládeží. Autoři projektu se inspirovali zkušenostmi pracovníků západních zemí z konce 80. let, zejména pak z Rakouska, kde se začaly využívat tzv. odklony trestního řízení. Experiment probíhal od roku 1991 a s různými obměnami pokračoval v devadesátých letech i mimo hlavní město. Prostřednictvím projektu Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež se v řešení trestné činnosti nově objevil prvek aktivního zapojení pachatele, se zaměřením na odstranění následků jeho jednání, ale také poškozeného, kterému bylo umožněno ovlivňovat proces vlastního odškodnění. Poprvé byly uplatněny prvky mediace mezi poškozeným a obviněným jako metody řešení sporu za přispění třetí osoby – mediátora.

S experimentem Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež souvisely i postupné změny na poli trestní legislativy směrem k rozšíření škály trestů nespojených s uvězněním pachatele a dalších opatření, zejména tzv. odklonů v trestním řízení. V roce 1993 byl novelou trestního řádu zaveden institut *podmíněného zastavení trestního stíhání* §§ 307 – 308 tr. ř. s účinností od 1. 1. 1994, 1. 1. 1994, a postupně byly přijímány další instituty: *narovnání* §§ 309 – 314 tr. ř. s účinností od 1. 9. 1995, *trest obecně prospěšných prací* §§ 45 – 45a tr. z. s účinností od 1. 1. 1996, *trest podmíněného odsouzení s dohledem* § 60a tr. z. s účinností od 1. 1. 1998, a možnost *podmíněného upuštění od potrestání s dohledem* § 26 tr. z. s účinností od 1. 1. 1998.

S vývojem probace a mediace souvisí i postupná proměna sociální práce, která s sebou přinesla zásadní změny v přístupu k této profesi z hlediska teoretických východisek, používaných metod, a v neposlední řadě odborné přípravy a kvalifikačních požadavků. Sociální práce se jako odborná disciplína dostala na univerzitní a vysokoškolskou půdu a v souvislosti s „novou“ generací sociálních pracovníků usilovala o své uplatnění v nových oblastech, trestní justici nevyjímaje.

Sociální práce výraznou měrou ovlivnila způsoby práce s pachateli trestných činů a otevřela širokou diskusi o teorii, metodách a vhodných řešení trestné činnosti inspirována novými dostupnými informacemi a celkovou atmosférou ve společnosti.

Výsledkem byla mj. nově zformulovaná vize, resp. definice sociální práce, která stavěla sociálního pracovníka do role prostředníka v konfliktu norem, na straně jedné normy a vnitřní pravidla klientů, a na straně druhé normy a pravidla společnosti. Smyslem je nalézat v tomto konfliktu přijatelná konsensuální řešení pro obě strany. V kontextu vývoje vedoucího postupně k ustavení probační a mediační služby byla tato vize jedním z klíčových prvků, který ovlivnil její podobu.

Skupina studentů a přednášejících z katedry sociální práce Filozofické fakulty University Karlovy v Praze založila v roce 1994 Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, k jehož prvním aktivitám patřilo zpracování projektů z oblasti řešení trestního konfliktu v kontextu trestního řízení z pohledu nových metod sociální práce⁽¹³⁾ a jejich předložení Ministerstvu spravedlnosti ČR. Přestože projekty nebyly oficiálně ministerstvem přijaty a realizovány v podobě experimentu, jak zamýšleli jejich autoři, staly se významnou inspirací pro obsah činnosti později vytvořených míst probačních úředníků.

V souvislosti s výše popsány událostmi, usilováním o přiblížení legislativy standardům zemí EU, a také postupně se prosazujícím „reformním tendencím v sociální sféře a justici“, se stále naléhavěji objevovala potřeba vytvořit ucelený systém činností pro širší využívání a efektivní realizaci zavedených alternativní trestů a odklonů v trestním řízení.

Za tímto účelem přijala vláda v roce 1994 program prevence kriminality a usnesením č. 341 zavázala ministra spravedlnosti úkolem, aby zřídil místa probačních úředníků. Od 1. 1. 1996 bylo toto usnesení zrealizováno a na většině okresních a některých krajských soudech byla zřízena místa probačních úředníků. Plnění úkolů souvisejících s probačními činnostmi byli povětšinou pověřeni pracovníci odborného aparátu soudů a vyšší soudní úředníci, kteří se zaměřovali zejména na zajištění administrativně technického výkonu trestu obecně prospěšných prací a na formální kontrolu chování obviněných v institutech spojených s uložením zkušební doby.

Pouze některé obvodní a okresní soudy, zejména v Praze a později např. v Karlových Varech a Brně, využily k obsazení místa probačního úředníka kvalifikovaně vzdělanými lidmi zejména z oboru sociální práce, kteří se pak v praxi pokoušeli rozvíjet nové pracovní postupy již v předrozsudkové fázi trestního řízení a naplňovat tak očekávání spojená s širším využíváním jednotlivých institutů v praxi. Současně se prostřednictvím konkrétní případové práce s klienty začala rozvíjet kvalifikovaná sociální práce s obviněnými i poškozenými v trestní justici a pozvolna se ve spolupráci s některými soudci, státními zástupci a dalšími odborníky vytvářely koncepční materiály ovlivňující podobu zákona o Probační a mediační službě.

Výše popsaný stav praxe probačních úředníků z konce devadesátých let však narážel na řadu omezení, mezi něž patřil problém kumulovaných funkcí, zejména u ustanovených úředníků soudů, nedostatek prostoru pro probační a mediační aktivity, absence kvalifikačních požadavků na výkon této funkce, a pochybnosti právní veřejnosti zejména soudců a státních zástupců o užitečnosti alternativních trestů a opatření obecně. Zmíněné obtíže, ale i první pozitivní zkušenosti, vedli k rozhodnutí Ministerstva spravedlnosti ČR zákonným způsobem upravit organizační i personální strukturu výkonu probačních a mediačních činností zákonem, zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě, a přípravné práce nad jeho podobou otevřely prostor k další odborné diskusi.

V době, kdy se již připravoval zákon o Probační a mediační službě a jeho účinnost se předpokládala k 1. 1. 2001, se naléhavě objevila potřeba připravit pro novou službu kvalifikované úředníky a asistenty. Proto byl v průběhu roku 1999 Sdružením pro rozvoj sociální práce a institutem pro další vzdělávání soudců a státních zástupců společně zpracován projekt Kvalifikačního vzdělávacího programu pro úředníky a asistenty Probační a mediační služby. Tento projekt byl schválen ministrem spravedlnosti a za finanční podpory Nadace Open Society Fund Praha a Ministerstva spravedlnosti ČR byl v letech 1999 – 2000 realizován první ročník odborného kvalifikačního vzdělávání této profesní skupiny. V projektu byly zúročeny téměř pětileté zkušenosti s prováděním probačních a mediačních činností a další poznatky z odborných diskusí a informací ze zahraničí.

První ročník vzdělávacího programu nově vznikající profese ověřil navrhovaný systém vzdělávání a v jeho rámci byli připraveni první uchazeči o funkci úředníka a asistenta Probační a mediační služby ještě před účinností zákona. Ti se po vstupu do nově založené služby, ať již přechodem z míst u soudů nebo z jiného prostředí, stali oporou nově vzniklého systému.

1.4. Vznik Probační a mediační služby ČR

Od počátku devadesátých let minulého století se při úvahách o reformě trestní justice čile

diskutovalo o zavedení různých forem alternativních trestů a zacházení s pachateli, které by nebyly spojeny s nepodmíněným trestem odnětí svobody. V roce 1994 vzniklo Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, které bylo jedním z hnacích motorů zavádění a rozvíjení probace, mediace a alternativních sankcí a opatření v České republice.

Od akademických diskusí bývá daleko do praxe, alternativy se však staly výjimkou z pravidla. Před zhruba pěti lety vznikla zákonem č. 257/2000 Sb. Probační a mediační služba České Republiky. Jejím ředitelem se stal Mgr. Pavel Štern.⁽¹⁴⁾

1.5. Organizační struktura Probační a mediační služby ČR

V čele Probační a mediační služby stojí ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Ředitel Probační a mediační služby zajišťuje její chod po stránce personální, organizační, hospodářské, materiální a finanční.

Plnění úkolů Probační a mediační služby ve vztahu k soudům, státním zastupitelstvím a orgánům Policie České republiky zajišťují její střediska, která působí v sídlech okresních soudů nebo na roveň jim postavených obvodních nebo městských soudů. Střediska Probační a mediační služby působí v sídlech okresních soudů, která jsou současně sídly krajských soudů, zajišťují úkoly i ve vztahu k těmto soudům, příslušným státním zastupitelstvím a policejním orgánům.

Příslušnost středisek k provádění úkolů probace a mediace se řídí příslušností soudu a v přípravném řízení státního zástupce, v jehož obvodu středisko působí. K urychlení řízení nebo z jiných důležitých důvodů může předseda senátu nebo samosoudce příslušného soudu a v přípravném řízení příslušný státní zástupce uložit provedení potřebných úkonů středisku, v jehož obvodu bydlí osoba, které se takové úkony týkají.

V obcích jež jsou sídly dvou nebo více okresních soudů, mohou být střediska Probační a mediační služby sloučena tak, že jejich počet bude nižší, než odpovídá počtu zde sídlících soudů. Středisko lze dále členit podle potřeby na oddělení zaměřená zejména na mladistvé obviněné, obviněné ve věku blízkém věku mladistvých nebo na uživatele omamných a psychotropních látek. Podrobnosti pro vytváření středisek a jejich vnitřní organizace je upraven Statutem Probační a mediační služby, který vydal ministr spravedlnosti s účinností od 21. 5. 2001.

Úkoly Probační a mediační služby plní v rámci jejich středisek v pracovním poměru zaměstnanci státu ve funkcích úředníků nebo asistentů Probační a mediační služby.

- Úředník Probační a mediační služby musí mít vysokoškolské vzdělání v oblasti společenskovední získané ukončením studia v magisterském studijním programu a

odbornou zkoušku z absolvování základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky Probační a mediační služby.

- Asistent Probační a mediační služby musí mít středoškolské vzdělání v oblasti společenských věd.

Statutem Probační a mediační služby je stanovena i povinnost úředníků a asistentů Probační a mediační služby prohlubovat si své odborné znalosti.

- Vzdělávání uchazečů o funkci úředníka a vzdělávání úředníků zahrnuje základní kvalifikační vzdělávání v délce 12 měsíců, které zahrnuje teoretickou výuku a praktickou přípravu v oblasti práva, společenských disciplín, sociální práce a komunikačních dovedností, a další odborné vzdělávání, které zahrnuje účast na odborných seminářích a kurzech za účelem udržování a prohlubování znalostí.
- Vzdělávání asistentů zahrnuje specializační kurz v délce 6 měsíců a dalšího odborného vzdělávání, které zahrnuje účast v odborných seminářích a kurzech. Asistent může v rámci dalšího vzdělávání dosáhnout užší specializace.

Podrobnosti týkající se vzdělávání úředníků, asistentů, odborné zkoušky úředníků a rozdílové zkoušky stanoví Studijní program vzdělávání úředníků a asistentů Probační a mediační služby schválený ministrem spravedlnosti.⁽¹⁵⁾

1.6. Dílčí závěr

Z hlediska historického vývoje probačních a mediačních aktivit resp. sociálních služeb v justici v České republice lze připomenout, že využívání alternativ silně poznamenal komunistický režim. Po roce 1989 se začíná uvažovat o reformě trestní justice a zavádění alternativních forem trestů. V roce 1994 vzniká Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, na základě jeho aktivit se začíná rozvíjet probace, mediace a alternativní sankce.

1. 1. 2001 nabývá účinnost zákon o Probační a mediační službě, s nímž začíná fungovat důležitá státní instituce (Probační a mediační služba) do které je vkládána naděje, že alternativy budou aplikovány podobným způsobem jako ve státech západní Evropy.

2. SYSTÉM PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY ČR

2.1. Filosofická východiska Probační a mediační služby ČR

Probační a mediační služba vychází s konceptu tzv. obnovující justice (restorative justice). Myšlenka obnovující justice představuje nové paradigma resp. odlišný přístup při hledání a uplatňování trestní spravedlnosti. Přibližuje proces naplňování spravedlnosti těm, kterých se „trestní konflikt“ bezprostředně týká, tj. jeho aktérům. Trestný čin je vnímán jako konfliktní sociální událost v sociálním společenství především mezi poškozeným a obviněným v určitém prostředí a v této rovině jsou také hledány zdroje a postupy přinášející konsensuální řešení.

Historie nabízí mnohá vysvětlení snah přiblížení „procesu spravedlnosti“ lidem, občanům. Ukazuje, jak postupně dochází ke změnám v chápání hranic toho, co je společností považováno za přijatelné a nepřijatelné. Například ve středověku a později bylo upalování čarodějnic považováno za jakousi službu posedlým duším čarodějnic, ačkoli z dnešního pohledu je to pro nás nepřijatelné. Právě tak utínání končetin, lámání kostí, vytrhávání jazyka či jiné způsoby trestání těla ⁽¹⁶⁾ jsou dnes ve věku lidských práv a respektování hodnoty lidského života v našem pojetí nemyslitelné, přestože v minulosti byly součástí výkonu spravedlnosti a v některých zemích jsou stále používány. Tento proces se stále vyvíjí, model „trestání těla“ nahradil postupně model „trestání duše“ (kat a jeho pacholci jsou postupně nahrazováni dozorci, lékaři, psychology, vychovateli, sociálními pracovníky, probačními pracovníky). Rozlišování mezi tím, co je přijatelné a co nikoliv, je tedy přirozenou součástí vývoje lidského myšlení, a stejně tak uplatňování principů spravedlnosti. Rozdíly mezi „přijatelným a nepřijatelným“ se nikdy nevyjevují jednoduše, musíme je trpělivě a obezřetně zkoumat, důsledně a neustále podrobovat kritické reflexi. Hlavními měřítky, které se lidem při takovém „zkoumání“ historicky osvědčují, jsou principy humanity vrcholící ve dvacátém století v prosazování respektu a ochrany lidských práv a princip estetický.

- ***Od neosobního k osobnímu***

Přestože to odporuje převažující pozitivistické tradici, musí justice stále více zaujímat osobní stanoviska, vykládat a obhajovat, jak věcem rozumí. Ideální představa osobně nezaujatého a objektivního profesionála bere za své, přinejmenším od konce druhé světové války, kdy se ukázalo, jak právě tento přístup otevírá cestu k holocaustu a k obhajobě i toho nejzvrácenějšího násilí. Skutečný „odborník“ dnes musí brát osobní odpovědnost za to, jak humánní a estetické jsou jeho postupy a teprve na druhém místě zůstává princip užitečnosti. Norimberský proces dal

jasnou odpověď na otázku, podle jakého práva měli být souzeni nacističtí váleční zločinci, přirozené právo bylo „nadřazeno“ právu pozitivnímu. Podobně je „nakládáno“ s válečnými zločinci z období válek v bývalé Jugoslávii u mezinárodního tribunálu v Haagu, dodržování těchto principů zřetelně ukazuje, že se již nelze nadále vymlouvat na „plnění rozkazů“ v rámci platných zákonů, jinými slovy neosobní princip je nadále neudržitelný.

- ***Od trestu k zodpovědnosti***

Víme, že trest není jediné a dostačující řešení, ale jen forma odplaty, jakkoli správná, přiměřená a pochopitelná. Historie ukazuje nevydařené pokusy přenést odpovědnost za zločin ze zločince například na společnost, sociální prostředí, chudobu, či sociální strádání. Paradoxně se tím posílilo mravní oprávnění revolucionářům a teroristům – „přeci za to nemohou, sami jsou obětí prostředí“. Naopak slušným lidem se zvýšil pocit viny za chudobu a sociální prostředí chudých a paradoxně to posílilo tendenci do jisté míry omlouvat zlé činy. Trestem ani přenášením viny se nemůže vyřešit vše, co bychom si jako společnost přáli. Pachatelé musí být jasné, že za svůj „svobodný“, ale „špatný skutek“ nese svobodně odpovědnost. Práce s odpovědností otevírá cestu lidské důstojnosti a naději.

- ***Od izolace k sociálnímu***

Izolace pachatele zajisté bude mít ještě dlouho své oprávnění, ale je stále zřetelnější otázkou, kde je hranice. Právě na existenci tzv. alternativních trestů či opatření, vzniku sociálních resp. probačních a mediačních služeb v justici je vidět důležitost hledání takové hranice, která nevnímá pachatele a poškozeného jako izolované jednotky, ale naopak hledá možnosti řešení jejich konfliktu společně. Tento přístup otevírá cestu nikoli pouze k tolik deklarované nápravě, ale k řešení, které se dotýká všech zúčastněných a přináší jakési uklidnění rozbouřených nálad a pocitů a lze ho pak nazývat konsensem.

- ***Od přijímání opatření ke spolupráci***

Přijímat pouze opatření v podstatě dehumanizuje či odlidšťuje člověka. Proto tam, kde je to jen trochu možné, potřebujeme posílit jeho vlastní člověčenství a spoluzodpovědnost. Zdá se, že nejlépe se k tomu dostáváme rozvíjením a nabízením spolupráce a přiznáním práva a kompetence klientům, rozpoznáním, co jim umožní se dostat do kýženého stavu a zda jejich

představa „kýženého stavu“ resp. „správného řešení“ se shoduje s představou odborníků tj. probačních pracovníků, státních zástupců a soudců.

- ***Trestní spravedlnost a myšlenkové koncepty společenských věd***

Postupy používané Probační a mediační službou, ale i celou justicí vycházejí z koncepcí zločinu a trestu, které úzce kopírují představy dané doby, jak člověk funguje a čím je řízeno jeho chování. To vysvětlují další obory lidské činnosti, především psychologie, psychoterapie a sociální práce, z nichž právo respektive justice přebírá mnohé výchozí koncepty, které se běžně užívají při odůvodňování rozhodnutí soudu, stejně tak při obhajobě. Koncept vysvětlující zločin jako důsledek strádání a traumat v dětství a mládí, které zanechávají hluboko v duši zhoubné stopy, jež nakonec vedou ke zlým činům, pochází s psychoanalýzy. V důsledku tohoto konceptu se zjišťuje minulost klienta, jeho dětství, poměry v rodině, zvláště u mladistvých a u pachatelů závažných trestných činů, abychom porozuměli jakési vnitřní motivaci člověka, který se dopustil zločinu respektive špatného jednání a mohli posoudit, zda je či není oprávněná. Idea podlehnutí vnitřnímu zlu člověka navozuje představu možné nesvéprávnosti vůči vlastním a přitom neovladatelným vnitřním silám.

Podobně se zjišťuje historie dráhy zločinu, zlého chování a konání s nadějí, kterou přináší behaviorální psychologie či psychoterapie, totiž že chování je návyk, který lze přecvičit, přeucít. Podobný pohled má Pavlovovská reflexologie. Odtud pochází idea výchovně nápravných ústavů, kam jdou zločinci na převýchovu. Odtud pochází idea pracovní terapie, která se aplikuje mj. v alternativních trestech.

Humanistická psychologie a posléze psychoterapie přinesla další používanou ideu – rozvinutí skrytých možností, zdrojů člověka či jeho nadání k opravdovému lidství. Přinesla důvěru v dosud dřímající potenciál pachatele a snahu jej využít k jeho nápravě. Poukazuje na jeho dobré stránky, na jeho snahu, buď neúspěšnou, jako na zdroje ke zlepšení, změně. Odtud přichází snaha přijmout pachatele jako plnohodnotného člověka. To je oproti předcházejícím konceptům „novinka“, ve které jsou do hledání „nápravy“ zapojovány stále více prvky psychoterapie, pedagogiky, sociální práce a nově se prosazujících sociálních služeb včetně probačních a mediačních aktivit.

Zapojení okolí pachatele, jeho rodinného a sociálního prostředí, „přenesení spoluviny“ resp. části odpovědnosti za jeho jednání na lidi kolem něj, je přínosem rodinné a systémové terapie padesátých a šedesátých let. V dobrém přináší posílení zodpovědnosti každého z nás za lidi z pachatelova okolí, ve špatném svádí pachatelovu vinu na druhé. Právě potřeba řešit tuto

dvoznačnost nakonec posílila tendence posuzovat či vnímat pachatelův úmysl jako něco, zač nese jednoznačně odpovědnost on sám.

Psychoterapie a sociální vědy obecně přinášejí v osmdesátých a devadesátých letech další používaný koncept – pracovat s tím, jak si pachatel představuje nápravu vlastního jednání, za které přijímá zodpovědnost. Společně s pachatelem se „konstruuje“ možnosti odčinění jeho skutků, do procesu řešení jsou zapojováni právě ti, jichž se „zločin“ resp. trestný čin osobně dotýká, a podporuje je ve společném řešení nastalé konfliktní situace. To jsou koncepty mediace, teorie řešení konfliktů a tedy i koncepty obnovující justice. V duchu těchto konceptů se přesouvá co nejvíce odpovědnosti za řešení a nápravu z oborníků a zástupců zákona na účastníky samotné. Hledání spravedlnosti přestává být pouze záležitostí k tomu povolanych, ale stává se věcí společnou, o kterou se na základě stanovených pravidel dělíme.

2.2. Právní rámec probace a mediace

Probační a mediační služba jak je patrné z jejího názvu, provádí zejména probaci a poskytuje mediační služby, v rozsahu stanoveném především v zákonu č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě.

Pojem probace je odvozen z latinského *probare*, tj. zkoušeti, ověřovati, a mediace má svůj původ v latinských *medius*, *median*, tj. kupříkladu střed, prostřední. Základní vymezení pojmu probace a mediace je uvedeno v § 2 zákona o Probační a mediační službě.

Probací se podle § 2 ods.1 zákona o Probační a mediační službě rozumí „organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů“.

Zákonem je tedy probace vymezena zejména jako soubor činností a aktivit směřujících k realizaci rozhodnutí státního zástupce nebo soudu. Jak se uvádí v komentáři k zákonu o Probační a mediační službě, probace je v zákoně pojata v širokém rozsahu činností.⁽¹⁷⁾ Probace tak není vnímána pouze jako souhrn určitých soudních opatření, ale též jako škála služeb, aktivit a činností, které Probační a mediační služba v souvislosti s výkonem „alternativ“ zajišťuje.

Vedle zajištění realizace soudem nebo státním zástupcem uložených sankcí v širším slova smyslu (tj. nejen trestů a ochranných opatření, ale také kupříkladu podmíněných upuštění od potrestání s dohledem podle § 26 tr. z.) lze ovšem pod pojmem probace zařadit též specifické

činnosti vykonávané ještě před pravomocným rozhodnutím soudu nebo státního zástupce, které zpravidla směřují k přípravě podkladů pro takové rozhodnutí. Příkladem je zpracování zpráv o osobě obviněného či poškozeného a jejich aktuální životní situaci a obstarávání relevantních podkladů pro rozhodnutí soudu nebo státního zástupce (viz § 4 odst.2 písm. a, zákona o Probační a mediační službě). Smyslem těchto činností je přispět k individualizaci možného trestního postihu, motivovat obviněného aktivně se ujmout řešení následků a příčin vlastní trestné činnosti. Je však nutné mít na paměti, že se v tomto smyslu nejedná o probační činnosti vycházející z autority rozhodnutí soudu nebo státního zástupce ve věci, byť se zde také děje výhradně na jejich pokyn (viz. § 4 odst. 7 zákona o Probační a mediační službě a § 27b odst. 2, § 181 odst. 3 a § 184 odst. 3 tr. ř. účinného od 1. ledna 2002), ale kontakt klientů s Probační a mediační službou je dobrovolný.

Mediací se podle § 2 odst. 2 zákona o Probační a mediační službě rozumí „mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnosti směřující k urovnání konfliktního stavu a vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediací lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného“.

Komentář k zákonu o Probační a mediační službě dále uvádí, že se jedná o neformální proces urovnání konfliktu spojeného s konkrétním trestným činem a s tím související zprostředkování alternativního řešení trestní věci. Smyslem mediace je proto na straně jedné zmírnění či urovnání konfliktních stavů spojených s trestným činem a zmírnění škod a následků, a na straně druhé nalezení řešení v konkrétním případě, které umožní státnímu zástupci a soudu účinně aplikovat škálu alternativ k potrestání popřípadě alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. V tomto smyslu mediace nemusí směřovat výlučně k vytvoření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání či narovnání, ale také k uplatnění dalších procesních postupů a trestů nespojených s odnětím svobody.

Mediace mezi poškozeným a obviněným není vyloučená ani po pravomocném skončení trestní věci, pokud vede k urovnání vztahů narušených trestným činem a tím přispívá k naplnění zásad restorativní justice a smyslu a podstaty uložených trestů či omezení a povinností (zde zejména povinnosti nahradit škodu způsobenou trestním činem).

2.3. Oblasti činnosti Probační a mediační služby ČR

Oblasti činnosti Probační a mediační služby

Úkolem Probační a mediační služby je poskytovat mediaci a zajišťovat probaci v rámci trestního řízení. Při své činnosti je v bezprostředním kontaktu nejen s obviněným, poškozeným a

osobami z jejich bezprostředního sociálního okolí, ale pochopitelně také s orgány činnými v trestním řízení a spolupracuje rovněž s dalšími subjekty, které se podílejí na procesu naplňování trestní spravedlnosti. Činnosti Probační a mediační služby probíhají v jednotlivých fázích trestního řízení, počínaje zpravidla až zahájením trestního stíhání a konče postupem po právní moci rozhodnutí a jeho výkonem.

Z hlediska praktického postupu a profesionálních zásad práce Probační a mediační služby hraje významnou úlohu právě skutečnost, zda již bylo ve věci soudem nebo státním zástupcem rozhodnuto. Tato skutečnost je významná především z hlediska podstaty zapojení obviněného do kontaktu s Probační a mediační službou (dobrovolnost – nedobrovolnost), charakteru poskytovaných služeb, jejich principů (např. možnost využití formy kontroly a přinucení ze strany Probační a mediační služby) a v neposlední řadě významu výstupů činnosti Probační a mediační služby v trestním řízení. Z tohoto důvodu je nutné pro další popis aktivit Probační a mediační služby a praktických postupů v rámci probačních a mediačních aktivit rozlišovat činnost Probační a mediační služby ve *Stádiu před rozhodnutím státního zástupce / soudu* a činnosti ve *stádiu po rozhodnutí státního zástupce / soudu*.

Stádium před rozhodnutím

Činnost Probační a mediační služby ve stádiu před rozhodnutím sice probíhá v rámci trestního řízení, nicméně se neodvíjí od konkrétního rozhodnutí soudu nebo státního zástupce. Jak uvádí zákon o Probační a mediační službě, v tomto stádiu řízení spočívá zákonná funkce Probační a mediační služby především v objasňování příčin trestného činu a urovnání sporu mezi poškozeným a obviněným a dále ve vytváření předpokladů k tomu, aby věc mohla být ve vhodných případech projednána v některých ze zvláštních druhů řízení nebo mohl být uložen trest nespojený s odnětím svobody a vazba byla nahrazena jiným opatřením. Před rozhodnutím soudu nebo státního zástupce usiluje Probační a mediační služba zejména o hledání způsobu, jak se klienti (obviněný a poškozený) zapojí do „procesu“ řešení „trestního případu“ a prostřednictvím výstupů z mediační a probační činnosti se podílí na přípravě podkladů pro rozhodnutí soudu či státního zástupce.

U obviněného se jedná především o hledání příležitostí a podnětů pro jeho vlastní aktivitu k řešení následků trestné činnosti, a také o pochopení okolností, které ho přivedly ke konfliktu se zákonem. Současně je seznámen s možností alternativních způsobů řešení trestních věcí, a také s průběhem trestního řízení. U poškozeného se jedná především o hledání možností jak zmírnit škody lidské a materiální, jež mu byly způsobeny, o poskytnutí příležitosti pro ujasnění si způsobu vlastního odškodnění a o nabídku, zda se chce aktivně podílet na řešení. Současně je

seznámen s možnostmi alternativních způsobů řešení trestních věcí, a také s průběhem trestního řízení. Nedílnou součástí činností a aktivit Probační a mediační služby ve stádiu před rozhodnutím je práce s bezprostředním sociálním okolím obviněného a poškozeného.

Probační a mediační služba může v této fázi na základě vyhodnocení okolností případu, očekávání stran sporu a také výsledků individuálních jednání usilovat o využití *mediace nebo poskytnutí probačních služeb*. Pokud klienti v této fázi trestního řízení nabídku kontaktu s Probační a mediační službou nevyužijí, nebo se ukáže, že charakter nabízených služeb a očekávání klientů nejsou v souladu se zájmy, které v trestním řízení Probační a mediační služba reprezentuje, pak je na místě ohleduplné, ale jasně definované ukončení kontaktu s klientem. Zahájení kontaktu Probační a mediační služby s klientem je podmíněno vůlí klienta tento proces podstoupit.

Mediace ve stádiu před rozhodnutím může mít podobu přímého či nepřímého mediačního jednání. Přímá mediace spočívá v osobním setkání poškozeného a obviněného za účasti pracovníka Probační a mediační služby v roli mediátora. Během přípravných individuálních i společných schůzek usnadňuje mediátor klientům vzájemnou komunikaci, vyváženým přístupem jim pomáhá při vyjasňování právních informací, sporných témat a podporuje oba v aktivním hledání vzájemně prospěšného řešení celého případu. O nepřímé formě mediace hovoříme v situaci, kdy se obviněný a poškozený z různých důvodů společně nesetkají, ale k řešení následků trestné činnosti dochází zprostředkovaně v rámci opakovaných individuálních schůzek s mediátorem. Využití mediace jako metody mimoprocenálního zprostředkování řešení sporu v rámci trestního řízení v přímé či nepřímé podobě je podmíněno výslovným souhlasem obou sporných stran. O výsledku přímé či nepřímé mediace je informován státní zástupce a soudce, který toto informaci využije jako podklad pro své rozhodnutí ve věci, cílem mediace je dosažení takového řešení, které bude mít význam pro rozhodování v trestním řízení.

Obstarávání informací k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí.

V této souvislosti hovoříme o „tzv. probační zprávě před rozhodnutím“ (někdy uváděn pojem zpráva soudní pomoci). Výsledkem této zprávy by měla být jednak ucelená informace o aktuální situaci obviněného, jeho postoji k trestnému činu, aktivitách, které podnikl směrem k řešení a kompenzaci škod, jež způsobil. Dále propracovaný návrh dalšího postupu či spolupráce, který zohledňuje individuální okolnosti daného případu. Probační zpráva před rozhodnutím zahrnuje rovněž stanovisko poškozeného. Představuje pro něj příležitost sdělit vlastní pohled na věc a také vyjádřit své představy o řešení a kompenzaci situace, do které se v souvislosti s trestným činem dostal. Práce s klienty (jak s obviněným tak s poškozeným) v průběhu sestavování zprávy má za

cíl zajistit kvalitní podklady pro rozhodování soudu nebo státního zástupce s ohledem na uplatnění takové formy či sankce, u které lze předpokládat, že z hlediska trestní spravedlnosti splní svůj účel.

Specifické postavení má ve smyslu obstarávání podkladů o osobě obviněného příprava podmínek pro nahrazení vazby zárukou, dohledem nebo slibem. Činnost Probační a mediační služby zde spočívá v přípravě podkladů pro případné nahrazení vazby (zajištění aktuální situace klienta, jeho motivace a postoje k spáchané trestné činnosti, možnosti resocializace na svobodě a mapování zázemí v jeho nejbližším sociálním okolí, koordinace spolupráce s dalšími institucemi, které se mohou podílet na přípravě a realizaci takového programu, jenž by mohl pobyt obviněného ve vazbě nahradit nebo mohou nabídnout převzetí záruky, stejně tak jako navázání kontaktu s poškozeným a zajišťování jeho stanoviska ke spáchanému trestnému činu). Tyto materiály slouží jako podklad pro rozhodnutí o náhradě vazby jiným opatřením a svou povahou jsou velice blízké probační zprávě před rozhodnutím.

Vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody.

Vedle klasické mediační činnosti, jejíž výstup může být významným podkladem pro uplatnění některého z těchto odklonů nebo dalších postupů, se zde jedná o jiné zákonem předpokládané úkony, které naplňují jejich podmínky (souhlas obviněného s postupem podle § 307 tr. ř. zajištění složení částky na obecně prospěšné účely, součinnost s pojišťovnami, apod.). Tyto dílčí kroky nemusejí ve všech případech doprovázet mediační činnost, ale mohou být učiněny samostatně.

Výše uvedené činnosti nemají povahu klasické (nařízené) probace, jak ji definuje zákon o Probační a mediační službě ve smyslu zajištění výkonu alternativy k potrestání nebo trestu nespojeného s odnětím svobody. Jejich specifický charakter je dán fází před rozhodnutím soudu. Jejich podstatou je příprava podkladů pro orgány činné v trestním řízení směřující k možnému uplatnění alternativ k potrestání nebo alternativního trestu (podklady zohledňující postoje obviněného i poškozeného, shrnují výsledky jednání a přinášejí konkrétní návrhy řešení). Prostřednictvím probačních činností ve fázi před rozhodnutím státního zástupce nebo soudu by měla Probační a mediační služba přispět nejen k individualizaci možného trestního postihu, ale také k motivaci klientů za účelem jejich aktivní účasti v procesu řešení příčin a nápravy následků trestné činnosti.

Stádium po rozhodnutí

Základní rámec v tomto stádiu pro působení Probační a mediační služby představuje pravomocné rozhodnutí soudu nebo státního zástupce, od něhož se odvíjí rámec činností, které Probační a mediační služba v daném případě vykonává. V tomto stádiu jsou veškeré činnosti úředníků a asistentů Probační a mediační služby vykonávány s cílem zajistit úspěšnou a efektivní realizaci rozhodnutí ve věci, které učinil soudce nebo státní zástupce.

Ve stádiu po rozhodnutí zaujímá z pochopitelných důvodů rozhodující místo především *probace*, která spočívá v bezprostředním zajištění výkonu rozhodnutí, zahrnuje v sobě prvky dohledu nebo dalších omezení, povinností a závazků obviněného, u kterých je účelné působení služby.

Působení vůči obviněným je ze strany Probační a mediační služby spjato s prvkem přinucení, které je dáno povahou rozhodnutí ve věci. Povaha tohoto rozhodnutí rovněž udává následky, které může mít zaviněné nedodržení stanovených podmínek a povinností a nerespektování omezení pro obviněného.

Probační a mediační služba za účelem zajištění výkonu těchto rozhodnutí poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, sleduje a kontroluje jeho chování a spolupracuje s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém obviněný žije a pracuje, s cílem, aby v budoucnu vedl řádný život. Základní charakteristikou působení Probační a mediační služby v oblasti probace je spojení represivní (kontrolní a dohledové) složky se složkou podpurnou a motivační. Pracovníci Probační a mediační služby jsou při kontaktu s klienty vázány obsahem a povahou daného rozhodnutí ve věci, které učinil soud nebo státní zástupce. Volené postupy a metody kontroly, které jsou uplatňovány, nesmí rozsah takového rozhodnutí překročit. Ačkoli je kontrola a dohled významným prvkem uplatňování a vymáhání účelu daného rozhodnutí. Její efekt se posiluje právě kombinací s prvky pomoci a otevřené spolupráce s klientem.

Činnost služby v průběhu dohledu tj. výkonu trestu spojeného s probací by se měla vedle zajištění účelných a profesionální mechanismů kontroly orientovat na vytváření příležitostí pro spolupráci s klientem, nabízení takových kroků a aktivit, které přispějí k motivování klienta, ke změně např. životního stylu, posilování jeho kompetencí vést tzv. řádný život a vyhovět uloženým podmínkám a očekáváním soudu či státního zástupce. Předpokládáme, že splnění podmínek daného rozhodnutí ze strany klienta – obviněného je povětšinou spojeno s potřebou změny způsobu jeho života, změny jeho postojů, posílení odpovědnosti a přijetí samotného trestního postihu jako oprávněného důsledku vlastního jednání. K dosažení těchto „očekávaných“ změn napomáhají jak prvky podpory a otevřené spolupráce, tak i prvky kontroly.

Při zajišťování probace ve stádiu po rozhodnutí věnujeme pozornost také poškozenému, kterého informujeme o skutečnosti, že v daném případě zahájila služba svou činnost, v případě jeho zájmu jej informujeme o povaze a smyslu uloženého rozhodnutí a metodách, které Probační a mediační služba za tímto účelem používá. Ve vhodných případech je úředník nebo asistent v kontaktu s poškozeným ohledně otázky náhrady škody nebo mu může zprostředkovat další sociální služby, které mu poskytnou pomoc a podporu při vyrovnání se s obtížnou psychickou nebo sociální situací způsobenou trestným činem. Takové kroky Probační a mediační služby by měly přispět u poškozených k obnově pocitu bezpečí, důvěry v systém spravedlnosti a sociální integrity.

Vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem.

Činnost úředníka a asistenta Probační a mediační služby v oblasti práce s obviněným propuštěným z vazby, kde byla vazba nahrazena dohledem, je svou povahou blízká činnosti Probační a mediační služby při dohledu uloženém v rámci podmíněného upuštění od potrestání s dohledem, podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem nebo podmíněného propuštění s dohledem. Ze strany Probační a mediační služby se jedná o působení zahrnující prvky kontroly podmínek dohledu, případně dalších omezení stanovených ve výroku rozhodnutí a dále odborného vedení a pomoci směřující k posílení schopností klienta vést řádný život a podílet se na řešení příčin a následků trestného činu. Výše uvedená činnost Probační a mediační služby je označována včasnou probací.

Vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen.

Činnost úředníka a asistenta v rámci výkonu dohledu je významnou probační aktivitou, která je spojena s individuálním vedením klienta v průběhu zkušební doby, pozitivním ovlivňováním jeho chování a kontrolou soudem uložených podmínek dohledu. Probační a mediační služba se při práci s klienty věnuje především otázkám motivace klienta a jeho vedení při řešení následků trestného činu, podpory a rozvíjení jeho schopností žít v souladu s normami společnosti. Dále se jedná o otázku náhledu na nepřijatelnost kriminálního jednání a posilování aktivního přístupu klienta směrem k úspěšnému výkonu zvoleného trestního postihu.

V případě uložení přiměřených povinností a omezení je úkolem úředníka a asistenta Probační a mediační služby vést klienta k jejich dodržování a dohlížet na jejich plnění. V případě uložení

léčebného nebo výchovného programu koordinuje spolupráci s odbornými pracovníky zařízení, které program realizuje.

Oblast činnosti Probační a mediační služby při zajištění podmíněného propuštění z trestu odnětí svobody s dohledem se nazývá *parole*.⁽¹⁸⁾ Parole je v rámci probačních činností v širším slova smyslu specifická především cílovou skupinou klientů, kteří mají za sebou zkušenost s vězeňským zařízením a po určité době pobytu v něm začínají při poměrně časté absenci pozitivních sociálních kontaktů a zázemí znovu žít na svobodě a dále je specifická i samotným kontextem práce a okruhem organizací, které je třeba do případu zaangažovat.

Sledování a kontrola obviněného v průběhu zkušební doby, kontrola výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, včetně trestu obecně prospěšných prací, sledování výkonu ochranných opatření a sledování a kontrola chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.

Tato činnost spadá rovněž do oblasti probace. Specifickou oblast představuje činnost v rámci výkonu obecně prospěšných prací, kde je Probační a mediační služba pověřena organizací a kontrolou výkonu tohoto trestu, jednáním se subjekty, u kterých výkon tohoto trestu probíhá dále individuální prací s odsouzeným v průběhu realizace uloženého trestu. Individuální práce s klientem je spojena s odborným vedením klienta, jeho motivací uložený trest řádně vykonat, pomocí zvládnout situace, které by výkon trestu mohly ohrozit, stejně tak jako kontrolou výkonu trestu přiměřených povinností a omezení je úkolem Probační a mediační služby vést klienta k jejich dodržování a dohlížet nad jejich plněním.

Je-li to vzhledem k povaze případu žádoucí, spočívá činnost Probační a mediační služby také v individuální práci s klienty a ve sledování plnění podmínek dalších trestů a opatření nespojených s bezprostředním odnětím svobody.

V případech, kde přetrvává konflikt mezi stranami, není dořešena náhrada škody a na straně poškozeného i odsouzeného je zájem tento stav řešit, je vhodné nabízet klientům *mediaci také ve fázi rozhodnutí ve věci*. Primárním cílem mediace je zmírnění konfliktu mezi stranami trestního sporu a řešení otázky náhrady škody v kontextu daného rozhodnutí. Podobně jako ve fázi před rozhodnutím lze mediaci provádět pouze za výslovného souhlasu obou stran.

Další specifické úkoly PMS

Zákon o Probační a mediační službě dále uvádí činnost vyjadřující určité principy či priority práce, které jsou současně naplňovány prostřednictvím všech výše uvedených činností a to jak před rozhodnutím tak po rozhodnutí soudce nebo státního zástupce.

Probační a mediační služba současně pomáhá v odstraňování následků trestného činu poškozeným a dalším osobám dotčeným trestným činem a přispívá k ochraně práv poškozených trestnou činností.

Zde se jedná o vyjádření zásady korespondující s principy obnovující justice. Probační a mediační služba má svou činností přispívat k řešení trestného činu jako sociální události a brát při tom v potaz nejen potřeby obviněného, veřejný zájem, ale také zájmy osob, které byly trestnou činností poškozeny a dotčeny. Klasickým způsobem zohlednění zájmů poškozených je mediace využívána v rámci trestního řízení. Probační a mediační služba tuto zásadu naplňuje také v probačních činnostech, kde je stanovisku a pohledu poškozeného věnována pozornost a nabídka kontaktu a služeb Probační a mediační služby je také k němu směřována. Konkrétně se může jednat o poskytnutí právní informace týkající se průběhu trestním řízení, otázky náhrady škody a zohlednění stanoviska poškozeného ve výstupu, který Probační a mediační služba předkládá jako podklad pro rozhodnutí. Směrem k poškozeným může Probační a mediační služba sehrát významnou úlohu také při zajištění výkonu rozhodnutí, kdy je informuje o podstatě a podmínkách výkonu dané alternativy a napomáhá mu získat konkrétní představu o tom, jakým způsobem je výkon rozhodnutí soudce nebo státního zástupce v praxi zajištěn. Je-li to vhodné, nabízí poškozenému další informace a služby, zpravidla týkající se řešení následků trestného činu a náhrady škody. Tímto krokem Probační a mediační služba přispívá jednak k posílení důvěry poškozeného v právní systém, ale také vytváří podmínky pro jeho aktivní vstup do procesu řešení trestního konfliktu. Činnost úředníků a asistentů může směrem k poškozenému sehrát významnou úlohu také při zprostředkování speciálních služeb, jejich iniciování nebo v budoucnosti při jejich přímém zajištění.

Probační a mediační služba věnuje zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých a ke koordinaci sociálních a terapeutických programů práce s obviněnými, zejména jde-li o mladistvé a uživatele omamných a psychotropních látek.

Činnost Probační a mediační služby s mladistvými pachateli a mladými dospělými má svá specifika a na úředníky a asistenty klade zvláštní požadavky. Ty vyplývají jednak z volby metod práce a přístupů k této cílové skupině, ze zvláštních právních předpisů, ale také z potřeby účelné spolupráce s dalšími subjekty, které se na řešení problematiky mládeže podílejí. V dalším profilování Probační a mediační služby mohou tyto okolnosti sehrát významnou úlohu ve specializaci úředníků a asistentů Probační a mediační služby.

Koordinace sociálních a terapeutických programů práce s obviněnými je významným předpokladem pro efektivní ukládání a výkon přiměřených omezení a povinností. Hovoříme o probačních resocializačních programech (PRP), které jsou orientovány na řešení specifických problémů a situací jako je např. závislost, agrese nebo snížená sociální adaptabilita apod. Významné postavení mají v tomto smyslu především programy zaměřené na léčbu závislosti. Úlohou Probační a mediační služby je vznik takovýchto programů iniciovat a vytvářet předpoklady pro efektivní spolupráci s realizátory těchto programů. Toto působení je významnou oblastí dalšího rozvoje, která může přispět k efektivní činnosti nejen samotné Probační a mediační služby, ale celého systému, který se na procesu naplňování trestní spravedlnosti a řešení tzv. společensky patologických jevů podílí.

Probační a mediační služba se podílí na prevenci trestné činnosti.

Probační a mediační služba se z předmětu své činnosti podílí především na sekundární a terciální prevenci. Nutno poznamenat, že také oblast primární prevence se v zahraničí stává významnou oblastí pro působení probační služby a dalších sociálních služeb v justici, což souvisí se stále zřetelnější potřebou bezprostředního kontaktu probační služby s komunitou, kde k trestnému činu dochází, subjekty, které tuto komunitu reprezentují (místní úřady, školská zařízení, nevládní organizace a v neposlední řadě na této úrovni působící jsou rady a komise prevence kriminality). Nové styčné plochy v oblasti primární prevence přináší také spolupráce Probační a mediační služby s Policií a posilování její úlohy v přípravném trestním řízení. Dá se předpokládat, že právě aktivity Probační a mediační služby v oblasti primární prevence zaznamenají v budoucích letech své rozšíření a přinesou pestrou škálu nových iniciativ.

2.4. Součinnost Probační a mediační služby ČR s dalšími institucemi a organizacemi

Probační a mediační služba postupuje, je-li to účelné, v součinnosti s orgány sociálního zabezpečení, školami a školskými zařízeními, zdravotnickými zařízeními, s registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi, zájmovými sdruženími občanů, nadacemi a dalšími institucemi sledující humanitní cíle a v případě potřeby tuto činnost koordinuje z hlediska využití probace a mediace v trestním řízení. Při výkonu své působnosti též velmi úzce spolupracuje s orgány, kterým přísluší podle zvláštního zákona výkon sociálně-právní ochrany dětí s poskytováním sociální péče občanům sociálně nepřizpůsobivým (dříve tzv. kurátoři).

V souladu s výkonem probace a mediace jsou úředníci Probační a mediační služby oprávněni obracet se na státní orgány a právnické a fyzické osoby s dožádáním o sdělení potřebných údajů a tyto jsou povinni pokud tomu nebrání zvláštní zákon je bez zbytečného odkladu sdělit. Pokud dojde k bezdůvodnému odmítnutí poskytnout požadované informace je předložena tato věc soudci a v přípravném řízení státnímu zástupci k dalšímu opatření.

Je-li vedeno trestní řízení proti obviněnému ve vazbě nebo je-li ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody spolupachatel nebo poškozený, postupuje Probační a mediační služba při výkonu své působnosti v úzké součinnosti s Vězeňskou službou a justiční stráží České republiky.

2.5. Dílčí závěr

Většinou jen v praxi lze ověřit správnost či nesprávnost zvolených cest a také co je účinné a co není. Účinnost jakéhokoli druhu trestu nelze poměřovat počtem napravených nebo negativně počtem recidivistů. Nelze ani předem rozhodnout, zda se alternativní trest nemine zcela účinkem a zda by nebylo vhodnější použít trestu odnětí svobody.

3. KONCEPCE ROZVOJE PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY ČR

3.1. Analýza současného stavu

Probační a mediační služba byla zřízena jako relativně autonomní organizace, její postavení vůči ministerstvu spravedlnosti, soudům, státním zastupitelstvím a policejním orgánům vymezuje především zákon č. 257/2000 Sb. . A v současné době schválená novela trestního řádu a zákona.

Organizační strukturu tvoří ředitelství Probační a mediační služby a střediska působící v sídlech okresních soudů nebo jim na roveň postavených obvodních nebo městských soudů, která jsou současně sídly krajských soudů nebo městského soudu v Praze. Zmiňovaná střediska zajišťují probační a mediační činnosti ve vztahu k příslušným policejním orgánům, státním zastupitelstvím a soudům. Organizační struktura je dvoustupňová.

Od 1. 1. 2001 začali v jednotlivých okresech postupně nastupovat nově přijatí pracovníci do funkcí úředníků a asistentů Probační a mediační služby. Začala se otvírat jednotlivá střediska. Díky pilotnímu vzdělávacímu kurzu začínala Probační a mediační služba s celkem 34 zaměstnanci, kteří pilotním vzděláváním prošli. V květnu 2002 byl ukončen I. běh, kvalifikačního vzdělávání, který absolvovalo 38 uchazečů o funkci úředníka a poté následoval II. běh, kterého se zúčastnilo přes 50 zaměstnanců Probační a mediační služby. Zejména prostřednictvím středisek se sídlem v místě krajského soudu, byly na nová střediska přenášeny dosud vytvořené metodické postupy při provádění probace a mediace včetně nezbytných organizačních a provozních informací nutných k zajištění chodu služby.

Bohužel výsledky pětileté práce a zkušeností probačních úředníků z okresů, kde se probační a mediační činnost dobře rozvíjely, se nepodařilo přenést ve větší míře do praxe trestní justice při „startu“ Probační a mediační služby. Především neexistovala určitá sjednocenost postupů soudů při ukládání alternativních trestů. Zkušenosti z praxe ukázaly, že tam, kde uložení alternativního trestu (zejména obecně prospěšných prací, odsouzení na podmínku s dohledem) předchází činnost resp. zpráva probačního úředníka, efektivnost a úspěšná realizace uloženého trestu je vyšší než u trestů, uložených bez předešlé součinnosti s probačním úředníkem. Zvláště u podmíněného trestu odnětí svobody s dohledem je praxe ukládání značně nejednotná a roztržštěná. Jedním z důvodů byl i nedostatečný konsensus v rámci justiční veřejnosti o účelu a vymezení dohledu při jeho ukládání. I výzkumy Institutu pro kriminologii a sociální prevenci z prvních pěti let působnosti probačních pracovníků na okresech zaměřené na instituty „alternativ“ tyto argumenty potvrdily.

Od nově založené služby se očekávalo její výrazné působení v přípravném řízení, což ještě podtrhovala v té době přijatá novela trestního řádu (zák. č. 265/2001 Sb. s účinností od 1. 1. 2002). Ředitelství probační a mediační služby ve spolupráci s Nejvyšším státním zastupitelstvím vytvořily koncept součinnosti Probační a mediační služby a státních zastupitelství v přípravném řízení. Bohužel, díky výše popsané situaci, byly postupně střediskům Probační a mediační služby předávány trestní věci nejen, co se týká trestu obecně prospěšných prací a institutů s dohledem, ale rovněž věci spojené s agendou vykonávacího řízení tj. prostá podmíněná odsouzení, podmíněná propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a ochranná opatření.

Na střediska tak byly přesouvány úkoly, které by spíše náležely do náplně vyšších soudních úředníků. Ve většině rozsudků nebyl ve výroku jasně vymezen úkol spojený s probací, který mělo středisko plnit, mnohdy se jednalo o rozsudky staršího data. Přestože účinnost uvedených trestů a opatření je úzce spojená s přesným vymezením povinností nebo omezení ve výroku rozsudku a s upřesněním činností probace, které má příslušné středisko vůči pachateli vykonávat. Tato situace byla důsledkem jednak již zmíněné situace nesjednocenosti praxe a poměrně krátké zkušenosti s aplikací alternativních trestů u nás, ale také nedostatečně vymezené formulaci v zákoně o probační a mediační službě v § 4 odst. 2 písm. d, na níž se mnohé soudy odkazovaly při předávání zmíněné agendy střediskům Probační a mediační služby. Tato situace by mohla, v případě jejího neřešení, postupně vést k naprostému přetížení středisek Probační a mediační služby výlučně těmito činnostmi, a pak by nebylo možné realizovat očekávání spojená s činností služby v přípravném řízení trestním, zejména s rozšířením přípravy kvalitních podkladů pro ukládání odklonů (diverzí) a nemohly by pak být naplňovány ani deklarované cíle Probační a mediační služby v souladu s prioritami trestní politiky.

Rozvoj probační a mediační služby musí být tedy spojen se systémovými změnami v rámci reformy justice, které postupně odstraní uvedené problémy.

3.2. Rozvoj a zajištění metodických postupů a cílů Probační a mediační služby ČR

Vedení Probační a mediační služby považuje za nezbytné budovat organizační strukturu instituce, která bude garantem a prostředkem pro efektivní a účelné naplnění základního smyslu probačních a mediačních činností. K tomu je nutné sjednotit a zkoordinovat práci v celém systému tak, aby dobře plnil své funkce po stránce odborné i provozní.

Základním článkem pro plnění probace a mediace jsou střediska zřízená v sídlech okresních (obvodních či městských) soudů mající okresní působnost. Úkony probace a mediace ve vztahu ke krajským soudům a Městskému soudu v Praze, příslušným státním zastupitelstvím a

policejním orgánům vykonávají dle znění zákona ta střediska okresních soudů, jejichž sídla se shodují se sídlem krajského soudu (Městského soudu v Praze).

Za účelem efektivního rozvoje Probační a mediační služby je nezbytné umožnit v rámci její organizační struktury přenést prostřednictvím ředitele kompetence především metodické a koordinační na další střediska např. v sídle krajského soudu. Jedná se zejména o metodickou koordinaci probačních a mediačních aktivit, což zahrnuje rozvoj a podporu dalších středisek v příslušném regionu při zavádění jednotlivých metodických postupů, dále shromažďování a vyhodnocování důležitých dat na úrovni regionu, pomoc při organizaci školení a pracovních setkání úředníků a asistentů v rámci kraje apod.. Tento koordinační mezičlánek mezi středisky a ředitelstvím je důležitý pro plynulý a profesionální chod služby. Do všech středisek, která plní koordinační úlohu, byli zprvopočátku dosazeni zaměstnanci, kteří mají zkušenosti s výkonem probačních a mediačních činností.

Důležitou úlohu zde má Rada pro probaci a mediaci, která jako poradní orgán ministra spravedlnosti bude projednávat a schvalovat navržené metodické postupy Probační a mediační služby v trestním řízení a další podpůrné programy, které by měly odrážet konsensus při uplatňování probace a mediace v trestním řízení, který je podmínkou pro její úspěšnou činnost. Rada bude zmíněné postupy a programy schvalovat jako standardy pro činnost Probační a mediační služby.

Na podporu metodických postupů v zájmu kvality práce Probační a mediační služby sestavilo ředitelství jednotlivé pracovní skupiny pro vymezené oblasti činnosti. Jedná se o oblast mediace, probace včetně probačních a resocializačních programů, obecně prospěšných prací a podmíněného propuštění z výkonu trestu tzv. *Parole*. Každá skupina má svého odborného garanta a koordinátora v jedné osobě. Skupiny jsou sestaveny z úředníků a asistentů Probační a mediační služby, soudců a státních zástupců mající zkušenosti s aplikací „alternativ“, zástupců koordinátorů pro mládež a koordinátorů pro sociálně nepřizpůsobivé občany a spolupracujících nevládních organizací.

Vedení Probační a mediační služby stanovilo pro rozvoj Probační a mediační služby, systémové začlenění do činnosti trestní justice.

Sladění cílů.

Za první prioritní oblast je považováno postupné sladění součinnosti Probační a mediační služby s orgány policie, státních zastupitelství a soudů z hlediska účinného rozhodování o alternativních opatřeních a ukládání alternativních trestů. Tento postupný proces je nesmírně důležitý pro začlenění služby do justice při tvorbě trestní spravedlnosti. Tato součinnost by měla

odrážet i postupně vytvářený profesionální konsensus při uplatňování probačních a mediačních činností a při rozhodování o alternativních postupech v trestním řízení a ukládání alternativních trestů. Stručně vyjádřeno, cíle Probační a mediační služby musí být shodné s cíli v rámci reformy justice.

Vzdělávání.

Další prioritní oblastí probace a mediace je vzdělávací systém úředníků a asistentů Probační a mediační služby, který by měl pracovníky služby vysoce kvalitně připravit pro efektivní činnost v probaci a mediaci a umožnit budovat službu na dobrých základech s využitím domácích i zahraničních zkušeností užitečné praxe. Vzdělávání je předpokladem pro vytvoření skutečně kvalitního a účinného systému probačních a mediačních činností.

Personální a technické zabezpečení.

Pro toto nejbližší období je jednou z největších priorit docílit dostatečné personální zajištění Probační a mediační služby, naplnit systemizovaný počet zaměstnanců v co nejkratší době tak, aby všechna střediska mohla plnit svoje role funkčních pracovišť. Aby střediska mohla dobře plnit úkoly v oblasti probace a mediace potřebují nezbytné technické zabezpečení zejména v oblasti výpočetní techniky a v budování kvalitního komunikačního a informačního systému. Do budoucna je nutné uvažovat o vytvoření společné informační sítě mezi jednotlivými složkami justice včetně Probační a mediační služby.

Projekty probační služby.

Velice důležitá je oblast tvorby probačních resocializačních programů. V době vzniku Probační a mediační služby již byly na některých soudech (hl. město Praha, Karlovy Vary) z iniciativy probačních pracovníků realizovány projekty, které se staly výchozími pro další činnost v této oblasti. Tyto projekty byly založeny na úzké spolupráci soudů se zařízeními v oblasti psychosociální pomoci a sociální prevence, která zajišťují speciální probační resocializační programy v soudem uložených přiměřených omezeních.

Cíle projektů.

- Zajištění realizace přiměřených omezení.

- Rozšíření možností intervence a posílení individuálního zacházení s pachateli trestných činů.
- Podpora spolupráce justičních orgánů s komunitou, ve které odsouzený bydlí, popřípadě kde k trestnému činu došlo.

Na základě dosavadních zkušeností se vytvořila pravidla vzájemné spolupráce, přičemž úlohu prostředníka mezi soudem a danou organizací zastával probační pracovník. Probační pracovník rovněž mimo jiné sledoval chování obviněného v průběhu zkušební doby, včetně plnění přiměřených omezení.

Jednalo se o projekty.

Program REP (Program of Resocialization Assistance), který je realizovaný komunitním centrem *KROK* v Praze. Obsahem programu je skupinová práce s klientem a jeho rodinou vedená odbornými psychoterapeuty. Skupiny se schází jednou týdně na dvě hodiny. Skupinová práce je doplněna individuálními konzultacemi a skupinovými výjezdy. Účast klienta na programu trvá zhruba 6-18 měsíců. Cílem projektu je korekce klienta zvláště ve vztahu ke komunikačním dovednostem v sociálních vztazích v rodině a jeho nejbližším sociálním prostředí. Součástí programu je rovněž psychosociální působení směrem na změnu chování a osobnost klienta, ověření si vlastních schopností klienta při zvýšené sociální, psychické a fyzické zátěži za předpokladu aplikace takto získaných poznatků a dovedností v běžném životě. Kritéria pro zapojení klienta do programu *REP* je věk klienta od 15 do 18 let nebo věk blízký, závadové chování či problémy v rodině, aktivní zájem o účast a ochota spolupracovat, souhlas rodičů s účastí na *REPU* a ochota rodičů aktivně spolupracovat.

Dalším z probačních a resocializačních programů je *denní stacionář pro drogově závislé pachatele trestných činů*. Jedná se o ambulantní program, který probíhá od pondělí do pátku (8,30 – 19,00 hodin), má svou stabilní strukturu, jež pro klienty přináší pravidelný denní režim. Program zahrnuje *psychoterapeutickou péči* (skupinová terapie je doplněna podpůrnou individuální psychoterapeutickou péčí a hodnocením průběhu léčby), *organizované volnočasové aktivity* (kultura a sport), *pracovní aktivitu* (práce ve veřejný prospěch), *trénink sociálních dovedností, nácvik každodenních povinností* (úklid, hospodaření s penězi, nákup, příprava jídla, tyto činnosti probíhají formou služeb klientů při zajištění chodu stacionáře). Tyto formy práce s klientem rovněž zahrnují kontrolu klientovi abstinence formou odběru moči. Ambulantní program je v průběhu docházky klienta do denního stacionáře dále doprovázen víkendovými výjezdovými programy a průběžným kontaktem s rodinnými příslušníky klienta, příp. rodinnou či párovou terapií.

Doba docházky do denního stacionáře je zpravidla tři měsíce, přičemž na tento program mohou navazovat i další formy léčby jako je např. účast na doléčovacím programu.

Tento program je určen pro klienty ve věku 19 – 25 let, kteří jsou motivováni k léčbě a abstinenci a u kterých lze na základě vstupního diagnostického pohovoru předpokládat, že je ambulantní léčba vzhledem ke stupni klientovi závislosti a jeho předešlé zkušenosti s drogou dostatečná. Jelikož se jedná o ambulantní formu léčby, je po přijetí klienta do programu vedle výše uvedených faktorů rovněž významným předpokladem fungující sociální zázemí klienta, tj. zajištěné ubytování.

Charakteristickým rysem současné etapy je snaha inspirovat se osvědčenými probačními modely existujícími v zemích západní Evropy. V praxi se zatím méně prosazují možnosti mediačních postupů k řešení konfliktních vztahů mezi pachatelem a obětí (poškozeným trestným činem).

3.3. Dílčí závěr

Tato třetí kapitola vyzdvihuje některé problémy probační a mediační služby, dojde-li k vyřešení problémů jako je postupné sladování součinnosti s dalšími státními institucemi (s orgány policie, státních zastupitelství a soudů), bude řešena otázka personální, otázka vzdělávání, otázka technického vybavení a bude podporován rozvoj probačních resocializačních programů, vzniká instituce která nejenom usnadní práci soudů ale určitě ovlivní i počty vězňů v České republice.

Celkový závěr

Závěrem bych chtěl říci, že řešení k odbourávání negativních jevů ve vězeňství a společnosti je možné spatřovat v oblasti prevence trestné činnosti (součinnost s koordinátory a nestátními neziskovými organizacemi), v prohlubování činnosti Probační a mediační služby při zajišťování výkonu alternativních trestů a odklonů, a především v rozšíření a zkvalitňování celé škály resocializačních programů.

Zaváděné změny v systému trestů nepochybně vyvolají kritiku té části veřejnosti, která v souvislosti s registrovaným nárůstem kriminality volá po zpřísnění represe důslednějším využíváním nepodmíněných trestů odnětí svobody. Proto by se úkolem státních orgánů uskutečňující novou trestní politiku mělo stát vysvětlování podstaty a smyslu reformy systému trestů.

Domnívám se, že po vyřešení problémů, vzniklých např. nedostatkem odborných pracovníků soudů, obecních úřadů a ostatních orgánů státní zprávy, pronikne ukládání alternativních trestů i do podvědomí naší veřejnosti jako ekonomicky prospěšný trend.

Jsem přesvědčen o tom, že širší aplikace alternativních trestů se projeví nejen snížením počtu vězňených osob ale i obecným snížením kriminality jako takové, což je výsledek který můžeme od trestu odnětí svobody jen těžko očekávat.

K cíli a obsahu práce lze říci, že alternativní tresty a opatření, které se institucionálním zavedením Probační a mediační služby začaly aplikovat v právní praxi, se již po čtyřech letech jejího působení v rámci justice, projevilo jako efektivní, způsob aplikace trestní politiky demokratického státu. Zbývá jen v tomto trendu pokračovat, prohlubovat a zkvalitňovat využití nejen dosud aplikovaných a osvědčených probačních postupů, ale především prosazovat v praxi dosud málo využívané možnosti mediačních postupů a řešení konfliktních vztahů mezi pachatelem a obětí.

Resumé

Bakalářská práce je zaměřena na formy sankční politiky a její změny realizované v České republice s ohledem na měnící se společenskou a politickou situaci v 90. letech.

V teoretické části je věnována pozornost probační a mediační službě jako jedné z možných alternativ k výkonu vazby či trestu odnětí svobody.

Praktická část je zaměřena na konkrétní podobu probační práce s obviněnými nebo pachateli trestných činů realizované v České republice. Autor vychází z právního základu probační a mediační služby, charakterizuje současný stav doplněný poznatky z praxe. V souvislosti se stanovenými cíly této alternativní formy trestu se zabývá rovněž konkrétními projekty uskutečňovanými v některých našich velkých městech, které jsou zaměřeny především na práci s mladistvými nebo mladými dospělými prvopachateli trestné činnosti včetně probačních resocializačních programů pro drogově závislé.

Hlavními informačními zdroji pro zpracování bakalářské práce byly vyhlášky, zákony, předpisy, knihy, skripta, informace z internetu a informace od probačních pracovníků při okresním soudu v Karlových Varech.

Anotace

Michálek, Pavel. Alternativní tresty a jejich aplikace z pohledu probační a mediační služby. Bakalářská práce. Brno: 2005 stran 45.

Bakalářská práce je zaměřena na činnosti probační a mediační služby České republiky v jednotlivých fázích trestního řízení.

Klíčová slova:

Parole, obecně prospěšné práce, probace, mediace, klient, dekriminalizace, depenalizace, kurátor, represe, alternativní trest, veřejně prospěšná práce, diverze.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Šotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000.
2. Inciardi, J. A. Trestní spravedlnost. Praha: Victoria Publishing, 1994.
3. Black, H. C. Blackův právní slovník. Praha: Victoria Publishing, 1993 s . 167.
4. Jehle, J. M. Stejné problémy, různá řešení?. In Éthum. Č. 1, rok 1998. s. 49-50.
5. Zengering, B. Trest obecně prospěšných prací v Nizozemí. Praha: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, 1996.
6. Podrobněji viz Možnosti uplatnění sociální práce v trestní justici: sborník příspěvků z konference. Praha-Bonn: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, 1995. s.19.
7. Válková, H. Dohoda mezi pachatelem a poškozeným jako nová alternativa soudního trestání. In Právo a zákonost, Č. 5, rok 1990. s. 283-293.
8. Osmančík, O. Úvod do problematiky alternativních trestů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994. s. 3-18.
9. Fenik, J. – Šotolář, A. – Sovák, Z. Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti. In Trestní právo. Č 1, rok 1998.
10. Šotolář, A. – Doubravová, D. K nové rakouské úpravě odklonů od standardního trestního řízení a k rakouskému modelu uplatnění mediace v trestních věcech. In právní rozhledy. Č. 3, 2000. s. 91 – 99. Č. 4 , rok 2000. s. 149 – 152.
11. Materiály z první konference Evropského fóra pro mediaci mezi poškozeným a obviněným a obnovující se justici, Leuven, 1999.
12. Kunftová, J. Postpenitenciární péče. Praha VÚK 1972
13. Projekty Soudní pomoc, Mimosoudní vyjednávání – narovnání a Probace
14. České vězeňství, ročník 12, č. 5 / 2004. s. 10.
15. Doubravová, D., Karabec, Z., Ouředníčková, L. Pilotní projekt probační a mediační služby. Praha: 1997
16. Foucalt, M. Dohlížet a trestat. Praha: Dauphin, 2000.
17. Srov. Šámal, P. – Král, V. – Baxa, J. – Půry, F. Trestní řád: Komentář II. díl. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001. s. 1887.
18. Michl, O. Parole?: To je přece čestné slovo, Poznámky k problematice předčasného propuštění. Příloha k časopisu České vězeňství č. 5 a 6, rok 1996. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 1996.
19. Metodické pokyny pro zpracování bakalářské práce. doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc., doc. ing. Antonín Řehoř, CSc. Vydal Institut mezioborových studií Brno, 2004.

20. Zákon č. 140 / 1961 Sb., trestní zákon ve znění pozdějších předpisů.
21. Zákon č. 141 / 1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
22. Zákon č. 257 / 2000 Sb. o probační a mediační službě České republiky
23. Statut probační a mediační služby. Praha 2001.
24. [http: // www. justice. cz](http://www.justice.cz)
25. [http: // www. vscr. cz](http://www.vscr.cz)

